

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Факультет психології

Кафедра соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

На правах рукопису

Ковальчук Анжеліка Юріївна

**СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ІЗ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ
ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня: бакалавр

за спеціальністю 231 «Соціальна робота»

галузі знань 23 Соціальна робота

за освітньо-професійною програмою «Соціальна педагогіка»

Рівень вищої освіти: перший

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор

Чернуха Н.М.

Допустили до захисту в ДЕК

Кафедра соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

Завідувач (ка) кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

Чернуха Н.М.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ	5
1.1. Поняття і зміст соціальної адаптації дітей.....	5
1.2. Структура соціальної адаптації дітей під час воєнного стану	10
1.3. Особливості соціальної адаптації дітей із окупованих територій	16
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	18
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ, ЩО ПРИЇХАЛИ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ	20
2.1. Організація дослідження та характеристика вибірки.....	20
2.2. Результати емпіричного дослідження	23
2.3. Аналіз соціально-педагогічної діяльності у приватному загальноосвітньому закладі середньої освіти «МІДГАРД».....	36
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	42
РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ У СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ	44
3.1. Загальна характеристика соціально-педагогічної роботи та соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій у приватному загальноосвітньому закладі середньої освіти «МІДГАРД».....	44
3.2. Загальний огляд програм соціальної роботи в ситуаціях вимушеної міграції.....	47
3.3. Рекомендації для фахівців соціально-педагогічної сфери щодо роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій	52
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	57
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасному світі постійно змінюються політичні, соціальні та економічні умови, які неодмінно впливають на життя людей. Збройні конфлікти та окупація територій роблять більш вразливими мирне населення, особливо дітей, які стають безпосередніми свідками насильства, страху та руйнувань. Після таких важких переживань, діти, що приїхали з окупованих територій, знаходяться перед новим викликом – соціальною адаптацією до освітнього середовища.

Тема соціальної адаптації дітей, які приїхали з окупованих територій до освітнього середовища має надзвичайну актуальність у наші дні. Ці діти змушені залишити свої рідні місця проживання через конфлікт і насильство, вони стикаються з численними викликами та перешкодами при вступі до нового середовища. Освітній процес стає не тільки засобом навчання, а й потужним інструментом реабілітації, інтеграції та соціалізації дітей.

Адаптація до нового освітнього середовища для дітей із окупованих територій – це складний процес, який вимагає спеціальної уваги, підтримки та розуміння. Перш за все, важливо забезпечити безпеку та захист для цих дітей, створити середовище, де вони почуваються захищеними. Індивідуальний підхід до кожної дитини є надзвичайно важливим. Зважаючи на їхні потреби, навички та рівень розвитку, педагоги та соціальні працівники повинні створити індивідуальні плани та програми навчання, які враховують потреби кожної дитини. Це допоможе забезпечити оптимальні умови для навчання та розвитку, сприяючи швидкій соціальній адаптації.

Важливо залучати батьків та родини до процесу адаптації. Співпраця з батьками допоможе створити здорову комунікацію, взаєморозуміння та довіру. Батьки можуть бути важливими партнерами у підтримці соціальної адаптації своїх дітей, а їх знання і досвід можуть допомогти педагогам краще розуміти потреби дітей. Розуміння культурних різниць та виявлення поваги до культурної ідентичності дітей є ключовим аспектом соціальної адаптації. Враховуючи їх

традиції та культурні норми, педагоги повинні створити мультикультурне середовище, де діти можуть відчувати себе прийнятими.

Усі ці аспекти демонструють важливість теми соціальної адаптації дітей із окупованих територій до освітнього середовища. Необхідність створення підтримуючого та розуміючого середовища для цих дітей стає першочерговим завданням для соціальних педагогів. Соціальна адаптація дітей не тільки сприяє їх індивідуальному розвитку, а й допомагає будівництву мирного та толерантного суспільства.

Об'єкт дослідження: адаптація дітей в умовах воєнного часу.

Предмет дослідження: соціальна адаптація дітей із окупованих територій до освітнього середовища.

Мета дослідження: охарактеризувати зміст соціально-педагогічної допомоги та підтримки в адаптації дітей до освітнього середовища.

Відповідно до поставленої мети нами були сформульовані **завдання:**

1. Проаналізувати поняття та проблеми соціальної адаптації в науковій та соціально-педагогічній літературі.
2. Визначити особливості соціальної адаптації дітей із окупованих територій.
3. Розробити рекомендації для фахівців соціально-педагогічної сфери щодо роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) для опрацювання наявної наукової та практичної соціально-педагогічної літератури; емпіричні (опитування, інтерв'ювання) для аналізу рівня соціальної адаптації дітей з окупованих територій.

База емпіричного дослідження: приватний загальноосвітній заклад середньої освіти «МІДГАРД»(54 респонденти).

Структура дипломної роботи: робота складається з трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – 74 сторінки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Поняття і зміст соціальної адаптації дітей

Соціальна адаптація є складним та багатогранним процесом, який становить основу нашої взаємодії зі світом навколо. Це поняття привертає увагу багатьох науковців, які вивчають різні аспекти соціальної адаптації та розробляють різні підходи до її розуміння.

Один із відомих науковців, який вніс значний внесок у вивчення соціальної адаптації – це Жан Піаже. Він вважав, що соціальна адаптація виникає з когнітивного розвитку дитини та взаємодії з оточуючим середовищем. Піаже розробив концепцію "асиміляції" та "акомодації", де асиміляція – це процес включення нових досвідів у наявні знання, а акомодація – адаптація наявних знань до нових ситуацій. Згідно з цим підходом, соціальна адаптація відбувається через взаємодію між індивідом та соціальним середовищем [38].

Ще один відомий вчений Ерік Еріксон, розробив теорію психосоціального розвитку, яка включає різні етапи життя людини та пов'язані з ними кризи. Він стверджував, що соціальна адаптація важлива на кожному етапі розвитку і пов'язана з здатністю впоратися з кризами та досягти позитивної самоідентифікації [49].

Джон Боулбі, інший видатний науковець, досліджував прив'язаність між батьками та дітьми. Він стверджував, що створення безпечного емоційного зв'язку між батьками і дітьми є основою для успішної соціальної адаптації дітей. За його теорією, діти, які мають безпечну прив'язаність, розвивають впевненість у собі та здатність до емоційного регулювання, що сприяє їх соціальній адаптації [38].

Ці науковці та їхні підходи розкривають важливі аспекти соціальної адаптації. Вони підкреслюють взаємодію між індивідом та його соціальним середовищем, а також роль розвитку когнітивних, емоційних та соціальних навичок у процесі адаптації. Дослідження цих науковців допомагають нам краще

розуміти, як ми пристосовуємося до соціального середовища, і являються важливим внеском у розвиток теорії соціальної адаптації.

Соціальна адаптація дітей є одним із ключових аспектів їхнього розвитку та успішного функціонування у соціальному середовищі. Вивчення підходів до цього поняття допомагає нам краще зрозуміти, як діти пристосовуються до нових ситуацій, взаємодіють з оточуючими та розвивають необхідні навички для соціального спілкування. Деякі науковці внесли вагомий внесок у розуміння соціальної адаптації дітей (див.табл.1.1.):

Таблиця 1.1. Внески науковців у розуміння соціальної адаптації дітей

Науковець	Характеристика
Мері Ейнсворт	Американський психолог, яка вивчала взаємодію між матір'ю та дитиною, її вплив на соціальну адаптацію дитини. Вона розробила концепцію "типів прив'язаності", в якій виділила безпечну, незахищену та унікаючу прив'язаність. За підходом Ейнсворт, безпечна прив'язаність сприяє позитивній соціальній адаптації дитини, тоді як незахищена або унікаюча прив'язаність може викликати труднощі у взаєминах з оточуючими [33].
Урі Бронфенбреннер	Бронфенбреннер вводить поняття "екологічна система" для розуміння соціальної адаптації. Він визначає соціальну адаптацію як взаємодію між дитиною та різними рівнями оточуючого середовища, включаючи сім'ю, школу, громаду та культурні контексти [47].
Ліанна Беркс	Беркс визначає соціальну адаптацію як процес пристосування дітей до соціального середовища, включаючи розвиток соціальних навичок,

	емоційної компетентності та здатності встановлювати стійкі стосунки з іншими [24].
Альберт Бандура	Бандура розглядає соціальну адаптацію як результат взаємодії між особистістю дитини та її оточуючим середовищем. Він підкреслює важливість навчання через спостереження та наслідування, а також розвиток внутрішньої мотивації для соціального успіху [31].

Ці науковці та їхні підходи допомагають нам отримати глибше розуміння соціальної адаптації дітей. Вони підкреслюють важливість когнітивного розвитку, соціального контексту та взаємодії з оточуючими людьми у процесі соціальної адаптації. Враховуючи ці підходи, ми можемо краще розуміти та підтримувати соціальний розвиток та адаптацію дітей у нашому суспільстві.

Поняття соціальної адаптації дітей вивчається багатьма вченими з різних наукових галузей, таких як психологія, соціологія, педагогіка та інші. Різні вчені мають власні підходи до розуміння та пояснення цього поняття. Ось кілька підходів до соціальної адаптації дітей (див.табл.1.2):

Таблиця 1.2. Підходи до соціальної адаптації дітей

№	Назва підходу	Характеристика
1	Психологічний підхід	З психологічної точки зору, соціальна адаптація дітей пов'язана з розвитком їхніх особистісних характеристик і взаємодією з оточуючим середовищем. Психологи вивчають психологічні механізми, які допомагають дітям пристосовуватися до нових ситуацій, взаємодіяти з однолітками та розвивати соціальну компетентність [18].
2	Соціологічний підхід	Соціологи розглядають соціальну адаптацію дітей з точки зору взаємодії з соціальними структурами та нормами. Вони вивчають роль сім'ї, школи,

		громадського середовища та культурних факторів у процесі соціальної адаптації дітей [24].
3	Педагогічний підхід	Педагоги акцентують увагу на ролі освіти і виховання в процесі соціальної адаптації дітей. Вони досліджують методи і стратегії, які допомагають дітям набувати необхідні знання, навички та цінності для успішного включення в соціальне середовище [48].
4	Біологічний підхід	З біологічної точки зору, соціальна адаптація дітей пов'язана з їхніми генетичними та нейробіологічними особливостями. Вчені вивчають взаємозв'язок між біологічними факторами, такими як темперамент чи гормональні рівні, і здатністю дитини адаптуватися до соціального середовища [32].

Ці підходи представляють лише деякі з багатьох широких ракурсів на розуміння соціальної адаптації дітей. Вивчення цього поняття вимагає інтеграції різних дисциплін і підходів для отримання комплексного розуміння процесу соціальної адаптації дітей та розробки ефективних стратегій підтримки їхнього соціального розвитку.

Соціальна адаптація дітей відноситься до процесу, за яким дитина здатна пристосовуватися до вимог і норм соціального середовища, розвивати навички спілкування та співпраці з іншими людьми. Цей процес включає у себе навчання соціальним нормам, цінностям, правилам поведінки, а також розвиток емоційної і соціальної компетентності [49].

Одним з ключових аспектів соціальної адаптації є формування позитивного самосприйняття у дитини. Це означає, що вона повинна розуміти свої сильні сторони, вірити у свої можливості та бути впевненою в собі. Дитина,

яка має позитивне самосприйняття, зазвичай легше входить у соціальні взаємодії і має більше шансів на успіх у соціальному оточенні.

Іншим важливим аспектом соціальної адаптації є розвиток навичок спілкування. Дитина повинна вміти ефективно спілкуватися з різними людьми, проявляти емпатію, розуміти та враховувати потреби інших. Це допомагає їй встановлювати і підтримувати позитивні стосунки з оточуючими, а також розвивати навички співпраці і розв'язання конфліктів.

Фактори, що впливають на соціальну адаптацію дітей, можуть бути різноманітними. Сімейне середовище відіграє важливу роль у формуванні соціальних навичок дитини. Підтримуюча та надійна родина, де встановлені чіткі правила і норми поведінки, стимулює позитивну соціальну адаптацію. Навчальне середовище також має вплив на соціальний розвиток дитини. Якісна освіта, можливість спілкування з ровесниками і вчителями сприяють формуванню соціальних навичок [38].

Крім того, індивідуальні характеристики дитини, такі як її темперамент, рівень інтелекту, емоційна стабільність, також впливають на соціальну адаптацію. Деякі діти можуть мати природну схильність до соціальних взаємодій, тоді як інші можуть відчувати певну незручність або потребу в додатковій підтримці для досягнення успіху у соціальному оточенні [26].

Соціальна адаптація дітей є складним процесом, який вимагає від дитини здатності розвивати соціальні навички та пристосовуватися до вимог соціального середовища. Це включає в себе формування позитивного самосприйняття, розвиток навичок спілкування та співпраці з іншими людьми. Соціальна адаптація залежить від різних факторів, таких як сімейне та навчальне середовище, індивідуальні характеристики дитини.

Таким чином, важливо надавати достатню увагу соціальній адаптації дітей, оскільки вона має велике значення для їхнього загального розвитку та майбутнього успіху у соціальному житті. Родини, школи та суспільство повинні працювати разом, щоб створити сприятливі умови для соціальної адаптації дітей,

сприяючи їхньому позитивному розвитку і формуванню стійких соціальних навичок.

1.2. Структура соціальної адаптації дітей під час воєнного стану

Внаслідок воєнного стану в Україні, майже всі верстви населення знаходяться в процесі адаптації до непередбачуваних умов. Адаптація українського населення до життя в умовах воєнного конфлікту відбувається як на особистому, так і на колективному рівнях. Очевидним є те, що кожна людина належить до певної спільноти, яка виступає структурною одиницею як суспільства, так і особистого життя, і тому представляє особливий інтерес у вивченні стратегій адаптації до умов і наслідків воєнного конфлікту, підвищення адаптивності різних спільнот та активізації їхніх зусиль для подолання наслідків цього конфлікту.

Сьогодні суспільні зміни, що відбуваються в результаті воєнного конфлікту, вимагають від різних спільнот зосередити зусилля на підвищенні адаптивності як своєї спільноти, так і інших груп населення до цих змін. У цьому контексті особливої уваги заслуговує спільнота освітян, оскільки освіта, крім своїх традиційних функцій, у кризові періоди і після них має додаткову роль забезпечення фізичного, когнітивного і психосоціального захисту населення. Потенціал освітньої системи повністю достатній для ефективного вирішення сучасних викликів і проблем суспільства.

Система освіти є фундаментальним соціальним інститутом, який визначає рівень науково-технічного, економічного і культурного прогресу суспільства. Вона має ключову роль у формуванні культури миру, толерантності і діалогу. Велика частина українських сімей з неповнолітніми дітьми вирішила залишити території, де тривають активні бойові дії, і переселитися на захід або в центр України, а також за кордон. За словами Верховного комісара ООН у справах біженців Філіппо Гранді, станом на 20 березня, близько 10 мільйонів людей були змушені залишити свої домівки в Україні. З них 4,3 мільйона – діти, що складає більше половини з 7,5 мільйонного дитячого населення країни. За даними УВКБ ООН, понад 3,4 мільйона українців, переважно жінок і дітей, виїхали з країни з

початком російського вторгнення 24 лютого. ЮНІСЕФ, агентство ООН у справах дітей, повідомляє, що серед тих, хто покинув країну, більше 1,8 мільйона дітей. За їх оцінками, щодня 70 тисяч дітей в Україні стають біженцями, що означає, що кожну секунду втікає 55 дітей, тобто практично кожну секунду одна дитина покидає країну [33].

Найбільший приплив внутрішніх переселенців спостерігався у Львівській області, після неї – у Закарпатській, Чернівецькій, Полтавській та Тернопільській областях, а в меншій мірі – у Волинській, Хмельницькій та Дніпропетровській областях. Варто зауважити, що також відбувається постійне внутрішнє переміщення в межах цих областей, де тривають активні бойові дії, але масштаби цього переміщення і потреби переселенців на цих територіях дуже важко відстежувати. Після прийняття рішення про переміщення значна частина мешканців зіштовхується з відсутністю інформації про безпечні та доступні маршрути виїзду, особливо ця проблема актуальна у невеликих населених пунктах областей. Розширення російського вторгнення на територію України та постійні переміщення ворожих позицій призводять до зміни відомих маршрутів пересування на цих територіях. Багато мостів пошкоджені або зруйновані, більшість доріг заміновані або контролюються воєнною технікою. Деякі сім'ї, які були опитані, повідомляли, що кілька днів шукали інформацію про можливі безпечні шляхи покинути небезпечні території, на яких вони проживали [47].

Головними викликами під час переїзду сімей з дітьми, особливо якщо діти мають пересуватися самотійно, є різні рівні небезпеки. Це може включати ризик потрапити під вогонь, стати об'єктом обстрілу, викрадення, а також зіштовхуються з можливістю насильства та жорстокого поводження з боку російських військових. Крім того, існує небезпека підірватися на мінах, снарядах або їх залишках під час переміщення як на транспорті, так і пішки. Навіть якщо маршрут вважається безпечним, сама дорога стає великим випробуванням для сімей з дітьми, особливо маленькими дітьми або дітьми з інвалідністю. Пересування на захід України може займати понад 5 днів через багато блокпостів, комендантські години та великий потік автотранспорту. Умови

догляду і задоволення потреб дітей, зокрема у гігієні, повноцінному харчуванні, відпочинку та можливій реабілітації, обмежені під час подорожі. Іншим можливим варіантом евакуації є поїзд, але часто кількість людей перевищує кількість місць для сидіння. Дорослі та діти змушені їхати, сидячи або стоячи протягом 15-20 годин [47].

Незважаючи на зусилля волонтерів та адміністрації залізничних вокзалів для забезпечення більш комфортного розташування матерів з немовлятами та дітей з інвалідністю, важливо відзначити, що місцеві органи влади в областях, які приймають переселенців, оперативно розпочали роботу з розміщення та допомоги громадянам. Кожна область створила гуманітарний центр або штаб допомоги внутрішньо переміщеним особам. Були встановлені пункти тимчасового розміщення, забезпечена можливість отримання їжі та теплих речей, організована волонтерська допомога. У центральних та західних областях не спостерігається оголошення гуманітарної кризи, так як немає дефіциту їжі та основних товарів, а також недостачі ліків. Однак це досягнення було можливим завдяки наданню гуманітарної допомоги з-за кордону, активності міжнародних організацій, таких як Червоний Хрест, ЮНІСЕФ і УВКБ ООН, а також через волонтерські ініціативи, що діють по всій Україні. Місцеві лікарні наразі забезпечені всіма необхідними ресурсами. Діти, які отримують поранення або травми під час переміщення, одразу отримують медичну допомогу та супровід [42].

Медичні заклади багатьох країн світу також почали приймати важкохворих українських дітей для лікування та реабілітації дітей з важкими пораненнями, онкологічними захворюваннями тощо (Польща, Угорщина, Італія, Німеччина, Франція, Іспанія) [35].

Одними з головних труднощів, з якими зіштовхуються внутрішньо переміщені особи, є пошук постійного місця проживання, оскільки тимчасові пункти розміщення можуть бути використані лише на декілька днів, а знайти житло в оренду практично неможливо або занадто дорого. Це примушує людей шукати притулок за кордоном або виявлятися залежними від добровільної

допомоги місцевих жителів, які пропонують їм проживання у своїх домівках [39].

Ще однією складністю є пошук можливостей заробітку, оскільки не було створено достатньої кількості робочих місць відповідно до кваліфікації внутрішньо переміщених осіб. Батьків також турбує ситуація з навчанням і розвитком дітей, оскільки навчальні заклади реєструють учнів з числа внутрішньо переміщених осіб, але деякі школи перетворені на тимчасові пункти розміщення. Навчання здебільшого дистанційне, що не є ефективним для дітей, які мають проблеми зі засвоєнням матеріалу, а також для тих, хто не має доступу до планшетів або ноутбуків. Вирішення цих проблем поки що здебільшого залежить від ініціатив батьків та волонтерів, оскільки централізованого вирішення з боку департаментів освіти ще не існує [38].

Деякі сім'ї серйозно стикаються з потребою в психологічній підтримці для своїх дітей, які були евакуйовані з тимчасово окупованих територій або зони активних бойових дій. Батьки помічають негативні наслідки стресу у своїх дітей, такі як порушення сну та апетиту, почуття страху, вибухи гніву, розсіяність, пригнічення або, навпаки, значне збудження та гіперактивність. Деякі громадські організації та благодійні фонди вже надають психологічну підтримку цим дітям, включаючи не лише консультації психолога, а й проведення різноманітних розвиваючих та творчих занять, а також створюють можливості для спілкування з однолітками.

Що стосується переміщення громадян України за кордон, найбільш популярними напрямками є пункти пропуску до Польщі (понад 2 мільйони осіб), Румунії (527 тисяч), Молдови (363 тисячі), Угорщини (306 тисяч) та Словаччини (246 тисяч). На найменшу кількість перетинів кордону з Україною посідають Російська Федерація (185 тисяч) та Білорусь (2,5 тисячі) [31].

Серед основних проблем, з якими стикалися громадяни України, перетинаючи кордони, слід виділити великі черги та довгий час очікування на перетин. На початку конфлікту автомобільні черги досягали понад 20 кілометрів у довжину. Людям доводилося чекати кілька днів у дорозі без можливості

отримати гарячу їжу, з обмеженим доступом до питної води та туалетів, не маючи належних умов для відпочинку. Через це деякі люди вирішували перетнути кордон пішки, оскільки це було трохи швидше. Особливо прискорений перехід через кордон був для сімей з немовлятами та дітьми з інвалідністю [25].

Згідно з критеріями та показниками адаптованості та інтегрованості дітей вимушених переселенців в новому середовищі (у вимірі цінностей: розуміння прав та обов'язків учня і громадянина; усвідомлення цінності різних осіб; мотиваційний аспект: схильність до позитивної взаємодії; психоемоційний стан учнів; практичний аспект: активна громадянська позиція; інтеграція в однолітків), було виділено три рівні адаптованості дітей вимушених переселенців до нових умов проживання: високий (12,4%), середній (25,7%) і низький (61,9%) [48].

Дослідження виявило, що однією з проблем успішної адаптації деяких дітей вимушених переселенців до нового соціального середовища є вплив їхніх батьків, які приймають позицію сепаратизму та стримують дітей у спілкуванні з ровесниками на приймаючій території. Більшість дітей поділяють погляди та позицію батьків щодо подій, що відбуваються, середовища та людей, які їх приймають та з якими вони перебувають поруч [46].

Враховуючи вищезазначене, діти з сімей вимушених переселенців умовно були поділені на *три категорії*:

- *борці, патріоти*: ці діти розуміють, що Україна перебуває в небезпеці, їхня батьківщина була захоплена ворогом або стала небезпечною для проживання, тому вони приїхали сюди; вони пережили значний стрес, але відчують підтримку та бажання допомогти їм, щиро намагаються пристосуватися до нових умов та знаходять нових друзів;
- *конформісти*: ці діти, опинившись в новому поселенні, ставлять свої першочергові завдання на виживання і проявляють мало інтересу до політики та причин подій, що відбуваються; вони намагаються не

займатися думками про минуле або майбутнє країни-батьківщини і спрямовані на своє особисте благо та комфорт; вони часто виступають у ролі споживачів і проявляють байдужість до подій та людей навколо себе.

- *агресивні*: ці діти вважають, що війна є наслідком дій української влади та армії і засуджують їх; вони очікують, що їм мають компенсувати все, що втратили, та проявляють агресивну поведінку по відношенню до оточуючих, розглядаючи всіх як своїх "ворогів" і вимагаючи "повного відшкодування" [51].

Ці типи відображають різні підходи та уявлення дітей вимушених переселенців щодо ситуації, в якій вони опинилися.

Вчені все більше приділяють увагу ролі освіти як інтегруючого елемента духовної культури сучасного суспільства та як засобу реалізації потенціалу особистості на основі суспільної взаємодопомоги. Вони акцентують значення освітніх факторів у формуванні атмосфери довіри в суспільстві, що розширює можливості розвитку особистості та сприяє її повноцінній адаптації до трансформаційних процесів у суспільстві.

У роботах вчених педагогічної спільноти (С. Архипова, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Огнев'юк та ін.) відзначається формувальна роль освіти у розвитку особистості та її самоцінності. Визнається, що освіта має суспільну та соціокультурну цінність і є гарантом соціальної і психологічної стабільності різних соціальних груп і суспільства в цілому [34].

Згідно зі стандартами, освіта, крім своїх традиційних завдань, в кризові періоди і після них набуває додаткової функції забезпечення фізичного, психосоціального і когнітивного захисту населення, зокрема дітей. Навчальне середовище повинно бути безпечним і не лише забезпечувати захист і психосоціальне благополуччя учнів, студентів і педагогів, але й сприяти активізації спільноти для подолання наслідків кризових подій [4].

Навчальні заклади, такі як школи, дитячі садки та інші форми навчання дітей, виступають центром соціально-педагогічної та педагогічної роботи з

дітьми та їхніми батьками. Саме діти найбільше потребують соціально-психологічної підтримки в кризових умовах. Педагогічні працівники можуть вчасно виявляти дітей, яким потрібна психологічна, педагогічна або соціальна допомога, направляти їх і їхніх батьків до відповідних фахівців, таких як соціальні педагоги, практичні психологи, представники державних органів, громадських організацій і т.д.

Велике завдання і відповідальність покладаються на шкільних психологів та соціальних педагогів. Головні цільові групи, з якими працюють ці фахівці, включають вихованців, учнів і студентів усіх типів освітніх закладів. Серед них також є особи, які були переселені з інших регіонів України, батьки та члени сімей переселених вихованців, учнів і студентів, діти та сім'ї учасників АТО, а також діти і сім'ї поранених та загиблих під час бойових дій, діти-сироти та діти з особливими потребами [36].

Сьогодні виникає проблема формування психологічної готовності громадян до різних форм протидії воєнній агресії. Згідно з думкою З. Карпенко, вирішення цієї проблеми передбачає впровадження адекватних профілактичних і виховних заходів, а також професійну психологічну підтримку, а частково й психотерапевтичне втручання для збереження ментального здоров'я [28].

Таким чином, сьогодення ситуація в суспільстві вимагає від педагогічної спільноти активізувати зусилля з підвищення адаптивності громадян до наслідків воєнного конфлікту, переглянути практику роботи і захисту дітей у навчальних закладах. Це актуалізує потребу підвищення кваліфікації працівників освіти щодо соціально-педагогічних та психологічних аспектів роботи з учнями, їхніми батьками та громадами у кризових умовах.

1.3. Особливості соціальної адаптації дітей із окупованих територій

Ситуації окупації територій мають серйозні наслідки для всього населення, але особливо вразливі діти. Діти, які проживають на окупованих територіях, стикаються з унікальними викликами та перешкодами у соціальній адаптації. Це вимагає уваги та розуміння з боку наукової спільноти, щоб розробити ефективні стратегії підтримки та інтервенцій, спрямованих на поліпшення соціальної

адаптації цих дітей. Ось деякі загальні аспекти, які можуть вплинути на соціальну адаптацію дітей із окупованих територій:

Травми та емоційний стрес

Діти, які проживають на окупованих територіях, часто стикаються з травматичними подіями, включаючи насильство, втрату рідних та друзів, евакуацію та переселення. Ці травматичні досвіди можуть призвести до емоційного стресу, посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем. Це може суттєво вплинути на їхню здатність адаптуватися до нових середовищ, взаємодіяти з однолітками та будувати стабільні стосунки.

Втрата соціокультурного середовища

Окупація територій може призвести до втрати соціокультурного середовища, до якого діти звикли. Вони можуть бути відокремлені від своїх родин, друзів та шкільного середовища. Це може порушити їхні звичні ритуали, традиції та ідентичність. Втрата цих елементів може ускладнити процес соціальної адаптації дітей та викликати почуття втрати, незахищеності та відчуження.

Доступ до освіти та розвитку

Окупація територій може мати серйозний вплив на доступ дітей до якісної освіти та можливостей розвитку. Нерегулярність навчального процесу, обмеження доступу до ресурсів та професійних можливостей можуть ускладнити процес навчання та підготовки до майбутнього. Це може створювати додаткові перешкоди для соціальної адаптації дітей, оскільки вони можуть відчувати обмеженість можливостей та небезпеку відставання від ровесників.

Підтримка та інтервенція

У зв'язку з унікальними викликами, з якими стикаються діти з окупованих територій, важливо розробити ефективні стратегії підтримки та інтервенцій. Це може включати психологічну підтримку, терапію травми, розвиток соціальних навичок та психосоціальну підтримку для дітей та їхніх сімей. Важливо

забезпечити безпечне та відкрите середовище, де діти можуть відчувати підтримку, навчатися і відновлюватися [50].

Таким чином, соціальна адаптація дітей з окупованих територій є складною задачею, яка вимагає спеціальної уваги та підтримки. Травми, втрата соціокультурного середовища, обмеження доступу до освіти та розвитку – це лише кілька з викликів, з якими стикаються ці діти. Проте, за допомогою належної підтримки, інтервенцій та зусиль соціальних працівників, психологів та освітніх фахівців можна створити умови для успішної соціальної адаптації. Це важливо для того, щоб забезпечити дітям з окупованих територій можливість розкрити свій потенціал, зберегти свою ідентичність та знайти місце у світі після пережитих труднощів.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Соціальна адаптація дітей – це процес, за допомогою якого дитина навчається адаптуватися до соціального середовища, в якому вона знаходиться. Це охоплює різні аспекти, включаючи встановлення соціальних зв'язків, розвиток соціальних навичок, вміння спілкуватися, розуміння соціальних норм та правил поведінки.

Основна мета соціальної адаптації дітей полягає в тому, щоб дитина могла успішно взаємодіяти з іншими людьми, розуміти та використовувати соціальні навички, необхідні для ефективного функціонування у суспільстві. Вона допомагає дітям розуміти соціальні ролі, розвивати емоційну інтелігенцію, навички співпраці, спілкування та розв'язання конфліктів.

Процес соціальної адаптації може бути різним для кожної дитини, оскільки він залежить від її індивідуальних характеристик, досвіду, середовища, у якому вона зростає, та взаємодії з іншими людьми. Він включає в себе процес набуття нових знань, навичок, цінностей та встановлення соціальних зв'язків з оточуючими.

Зміст та структура соціальної адаптації дітей під час воєнного стану можуть значно відрізнятися від нормальних умов. Воєнний стан створює надзвичайну ситуацію, що впливає на всі аспекти життя дитини, включаючи її

соціальну адаптацію. Ось деякі особливості змісту та структури соціальної адаптації дітей під час воєнного стану: безпека і захист; психологічна підтримка; освіта та розвиток; відновлення нормального життя; сприяння соціальній включеності.

Важливо зазначити, що зміст та структура соціальної адаптації під час воєнного стану можуть змінюватися в залежності від конкретної ситуації та контексту конфлікту. Різні фактори, такі як тривалість конфлікту, доступ до ресурсів та підтримки, впливають на реалізацію соціальної адаптації дітей.

Соціальна адаптація дітей із окупованих територій може бути складною та вимагати особливої уваги. Основні особливості соціальної адаптації дітей залежать від контексту окупації, а також від індивідуальних характеристик кожної дитини. Ось деякі загальні аспекти, які можуть вплинути на соціальну адаптацію дітей із окупованих територій: травми та стрес; зміна середовища; соціальна ізоляція; труднощі в освіті; втрата стабільності.

Усі ці фактори можуть ускладнити соціальну адаптацію дітей із окупованих територій. Однак, забезпечення підтримки, психологічної допомоги, освіти та можливостей для соціального залучення можуть допомогти зменшити ці труднощі та покращити адаптацію дітей.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ, ЩО ПРИЇХАЛИ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Організація дослідження та характеристика вибірки

Вивчення рівня соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій у закладі освіти є важливим з кількох причин, таких як: допомога в процесі адаптації, адже визначення рівня соціальної адаптації дозволяє школі та педагогам виявити дітей, які можуть потребувати додаткової підтримки та допомоги у процесі адаптації до нового оточення; створення сприятливого середовища, а саме вивчення рівня соціальної адаптації допомагає закладу освіти зрозуміти потреби та проблеми цих дітей, що дає змогу створити сприятливе та підтримуюче середовище для навчання і соціальної інтеграції; розробка програм, спрямованих на поліпшення соціальної адаптації дітей з окупованих територій; моніторинг та оцінка ефективності, адже це дає можливість аналізувати результати і коригувати програми для забезпечення максимальної соціальної адаптації учнів.

В цілому, вивчення рівня соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій у закладі освіти допомагає створити сприятливі умови для навчання та соціальної інтеграції. Це сприяє підвищенню їхнього самопочуття, залученості до шкільного середовища та навчального процесу, а також сприяє їхньому успіху як учням, саме тому це питання є актуальним в будь-який час.

Для практичного визначення рівня соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій *було організовано та проведено емпіричне дослідження на базі приватного загальноосвітнього закладу середньої освіти «МІДГАРД», діяльність якого спрямована на надання своїм учням якісної освіти, а також розвитку їх як особистості.*

Метою емпіричного дослідження є аналіз рівня соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій в приватному загальноосвітньому закладі середньої освіти «МІДГАРД», що дає можливість створити сприятливі умови для навчання та соціальної інтеграції цієї категорії дітей, розробити рекомендації для

покращення діяльності фахівців соціально-педагогічної сфери щодо роботи з дітьми з окупованих територій в закладі освіти.

Для досягнення поставленої мети емпіричного дослідження було реалізовано наступні *етапи*:

- визначили вибірку опитуваних респондентів – діти, що приїхали з окупованих територій (5-11 класи), що навчаються у приватному загальноосвітньому закладі середньої освіти «МІДГАРД»;
- на основі різних досліджень було розроблено опитувальник для визначення рівня соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій у приватному загальноосвітньому закладі середньої освіти «МІДГАРД». (Див.Додаток А)

Також було реалізовано наступні *завдання*:

- *виявлення потреб*, тобто ціль полягає в ідентифікації потреб та проблем, з якими зіштовхуються діти, що приїхали з окупованих територій у процесі соціальної адаптації (опитування дозволило зібрати дані про їхнє самопочуття, взаємодію з однокласниками, рівень комунікаційної впевненості, участь у шкільних заходах та інші аспекти соціальної адаптації);
- *оцінка ефективності програм та педагогічної діяльності*, спрямованих на поліпшення соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій (це дозволило закладу середньої освіти "МІДГАРД" аналізувати результати та коригувати програми для забезпечення максимальної підтримки дітей);
- *забезпечення позитивної адаптації*, адже опитування допомогло зрозуміти потреби та проблеми дітей, що приїхали з окупованих територій, що дозволило створити сприятливе та підтримуюче навчальне середовище для їхньої соціальної інтеграції та успішного навчання;
- *моніторинг та оцінка* (опитування надало можливість здійснювати моніторинг та оцінку ефективності вжитих заходів для поліпшення соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій у закладі середньої освіти "МІДГАРД").

Опитувальник містить питання відкритого та закритого типу, складається з 4 блоків:

- загальна інформація;
- адаптація до нового оточення;
- взаємодія зі шкільним середовищем;
- підтримка та ресурси.

Блок 1: Загальна інформація

- Ваша стаття.
- Ваш вік.
- З якої окупованої території Ви прибули до "МІДГАРД"?

Блок 2: Адаптація до нового оточення

- Чи змінився Ваш спосіб життя після переїзду до "МІДГАРД"?
- Як Ви оцінюєте складність процесу адаптації до нового оточення?
- Як часто Ви відчуваєте підтримку від однокласників та вчителів?
- Як часто Ви спілкуєтесь зі своїми однокласниками?
- Чи маєте Ви близьких друзів серед однокласників?

Блок 3: Взаємодія зі шкільним середовищем

- Чи брали Ви участь у позаурочних заходах (гуртки, спортивні секції тощо)?
- Чи маєте Ви спільні інтереси зі своїми однокласниками?
- Як Ви оцінюєте рівень своєї комунікаційної впевненості?
- Чи брали Ви участь у соціальних проєктах або благодійних заходах в "МІДГАРД"?
- Чи задоволені Ви своїм навчанням в "МІДГАРД"?
- Чи допомагає Вам школа у подоланні труднощів, пов'язаних із соціальною адаптацією?
- Чи відчуваєте Ви себе частиною спільноти "МІДГАРД"?
- Чи брали Ви участь у класних або шкільних заходах?

- Чи виконуєте Ви активну роль у колективних проєктах або командних завданнях?
- Чи залучають Вас до процесу прийняття рішень у школі?
- Як Ви оцінюєте рівень співпраці між учнями у "МІДГАРД"?
- Чи маєте Ви можливість впливати на організацію шкільного життя (наприклад, через учнівську раду)?

Блок 4: Підтримка та ресурси

- Чи надає школа додаткову підтримку для дітей з окупованих територій?
- Чи є у школі психолог або консультант, до якого Ви можете звернутися за допомогою чи порадою?
 - Чи маєте Ви достатньо ресурсів та матеріальних умов для успішного навчання у "МІДГАРД"?
 - Чи отримуєте Ви допомогу у навчанні зі шкільних предметів?
 - Чи є у Вас можливість звернутися за додатковою академічною підтримкою (репетиторство, консультації тощо)?
 - Чи надає школа достатньо ресурсів (книги, комп'ютери, лабораторне обладнання тощо) для успішного навчання?
 - Як Ви оцінюєте доступність шкільної бібліотеки та інформаційних ресурсів?
 - Чи надає школа підтримку щодо кар'єрного консультування та вибору професії?
 - Як Ви оцінюєте загальну підтримку та ресурси, які надає школа для дітей з окупованих територій?

Проводили опитування дітей, що приїхали з окупованих територій з використанням інтернет технологій. Процедура дослідження включала: процес опитування дітей, що приїхали з окупованих територій, обробку та опрацювання отриманих результатів, якісний та кількісний аналіз показників дослідження, графічне їх зображення.

2.2. Результати емпіричного дослідження

Проаналізуємо отримані результати.

Всього онлайн-опитування пройшло 54 учні.

Блок 1

В опитуванні взяло участь 30 дівчат та 24 хлопці (див.рис.2.1.).

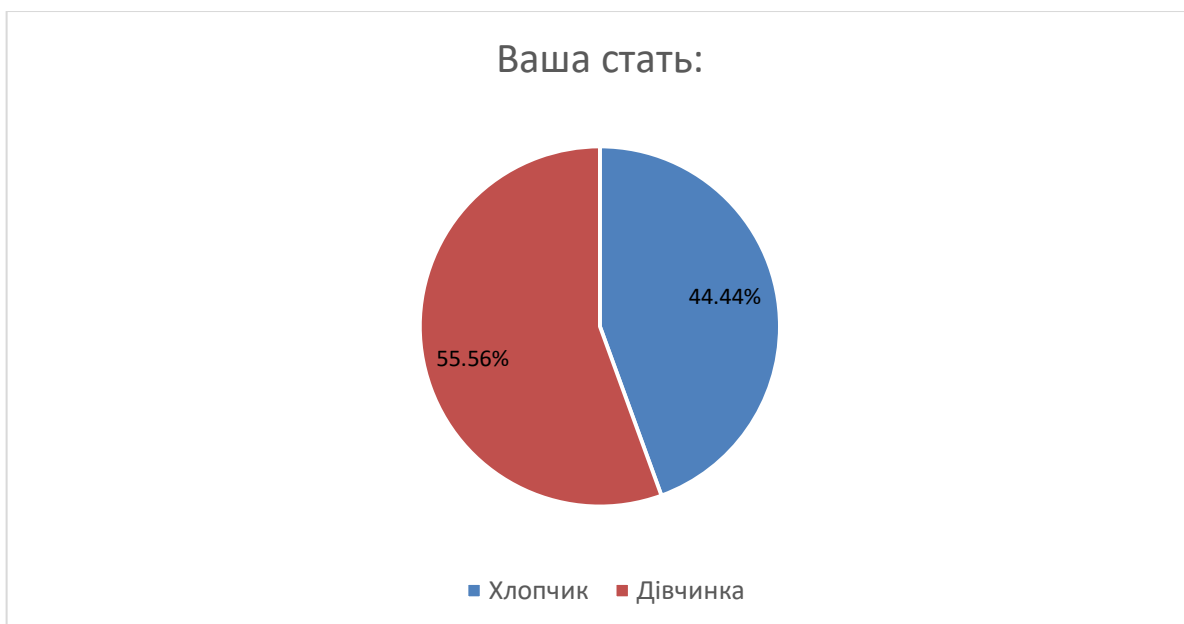

Рис.2.1. Діаграма відповідей учнів на питання: «Ваша стать?»

Щодо віку учні розділились наступним чином – від 9-11 років (12 учнів; 22,22%), від 12-15 (23 учні; 42,59%), від 16-18 (19 учнів; 35,19%) (див.рис.2.2).

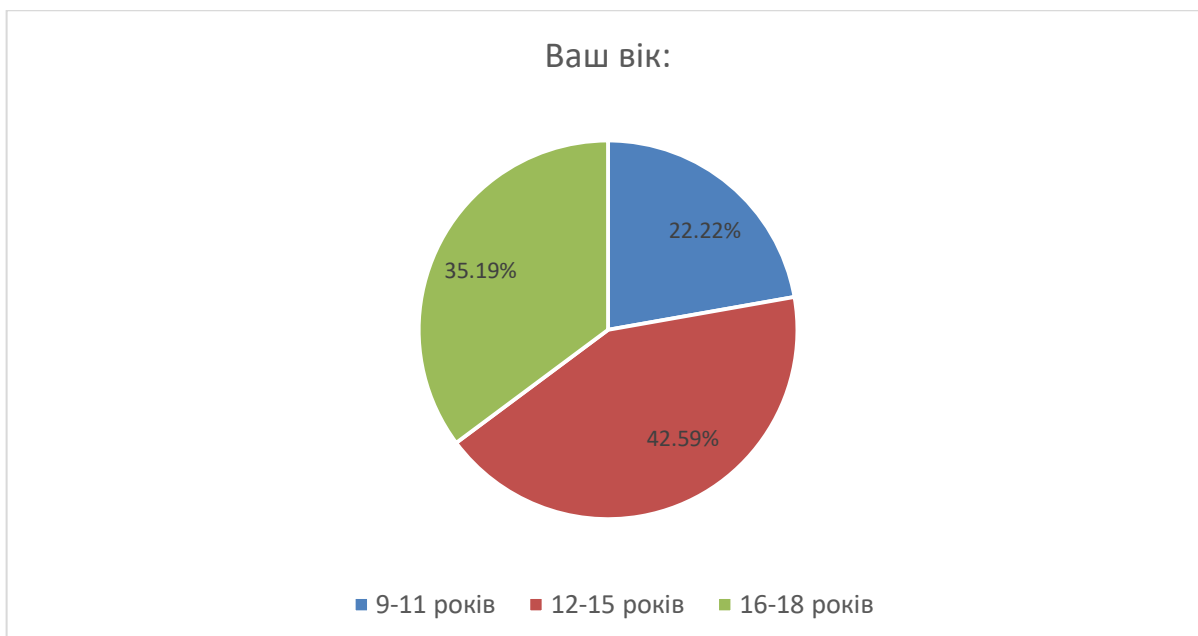

Рис.2.2. Діаграма відповідей учнів на питання: «Ваш вік?»

На запитання з якої окупованої території діти родом, ми отримали наступні дані:

- Харківська область;
- Донецька область;
- Луганська область;
- Запорізька область;
- Херсонська область.

Блок 2

На питання «Чи змінився Ваш спосіб життя після переїзду до "МІДГАРД"?» відповідь «так» набрала 66,7%, «ні» – 33,33% (див.рис.2.3.).

Рис.2.3. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи змінився Ваш спосіб життя після переїзду до "МІДГАРД"?»

67,21% дітей оцінюють складність процесу адаптації до нового оточення як трохи складний, 21,31% як дуже складний, 11,48% – не складний (див.рис.2.4).

Рис.2.4. Діаграма відповідей учнів на питання: «Як Ви оцінюєте складність процесу адаптації до нового оточення?»

61,11% учнів зазначили, що завжди відчувають підтримку від однокласників та вчителів, 38,89% – іноді. Варіант «ніколи» не набрав жодного голосу (див.рис.2.5).

Рис.2.5. Діаграма відповідей учнів на питання: «Як часто Ви відчуваєте підтримку від однокласників та вчителів?»

На запитання «Як часто Ви спілкуєтесь зі своїми однокласниками?» 70,37% учнів обрали варіант «кожен день», 22,22% обрали «кілька разів на тиждень», 7,41% обрали «рідко». Варіант відповіді «майже не спілкуюсь» не набрав жодного голосу (див.рис.2.6).

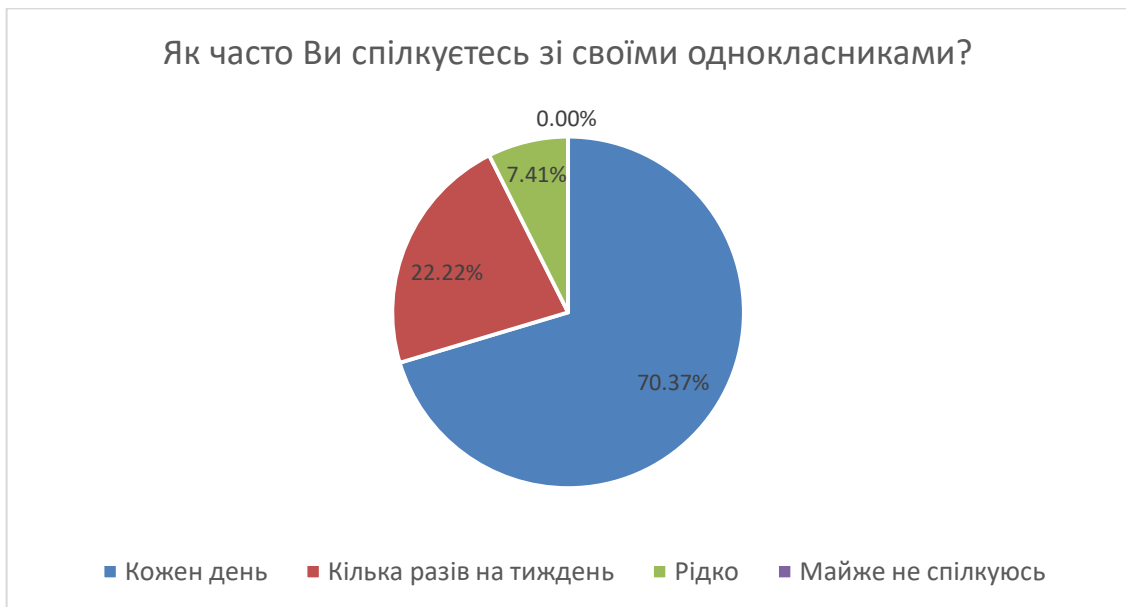

Рис.2.6. Діаграма відповідей учнів на питання: «Як часто Ви спілкуєтесь зі своїми однокласниками?»

46,30% респондентів зазначили, що мають декілька близьких друзів серед однокласників, 33,33% мають по одному близькому другу, 20,37% не мають близьких друзів (див.рис.2.7).

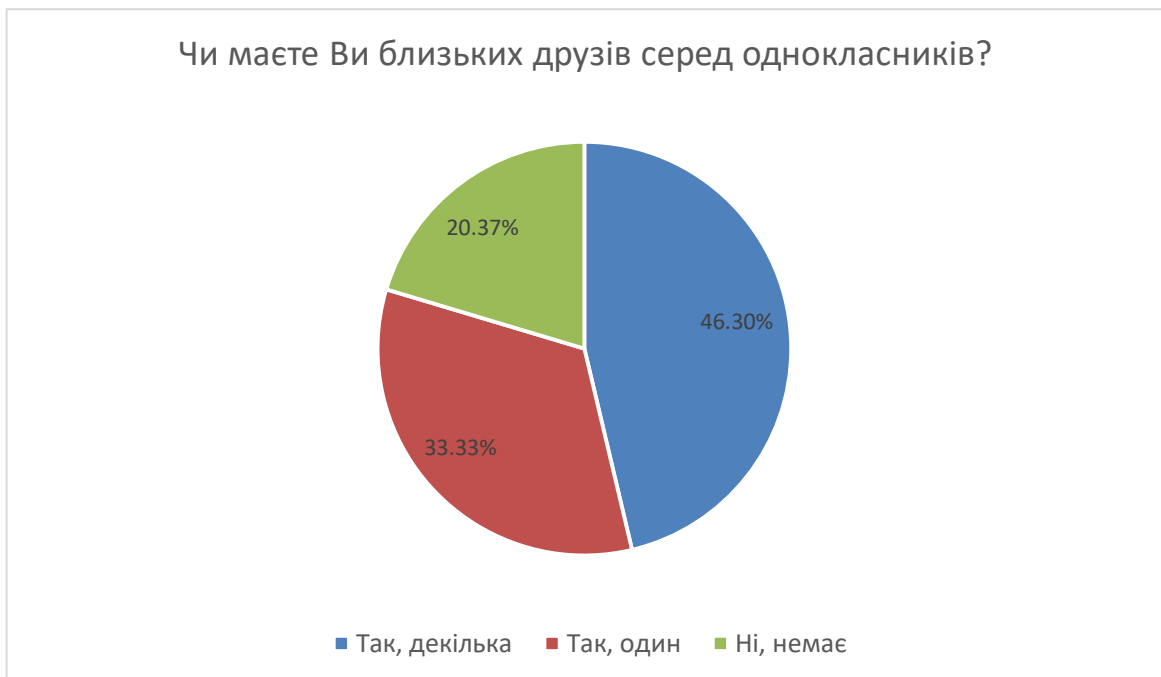

Рис.2.7. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи маєте Ви близьких друзів серед однокласників?»

Таким чином, аналізуючи *блок 2* можна зазначити, що більшість дітей вказали наступну інформацію: їх спосіб життя змінився після переїзду до

"МІДГАРД", період адаптації аналізують як трохи складний, більшість мають декілька близьких друзів серед однокласників і спілкуються з ними кожен день.

Блок 3

На запитання «Чи брали Ви участь у позаурочних заходах (гуртки, спортивні секції тощо)?» 35,19% відмітили, що не відвідують, 31,48% – рідко, 20,37% – кілька разів на тиждень, 12,96% – дуже часто (див.рис.2.8).

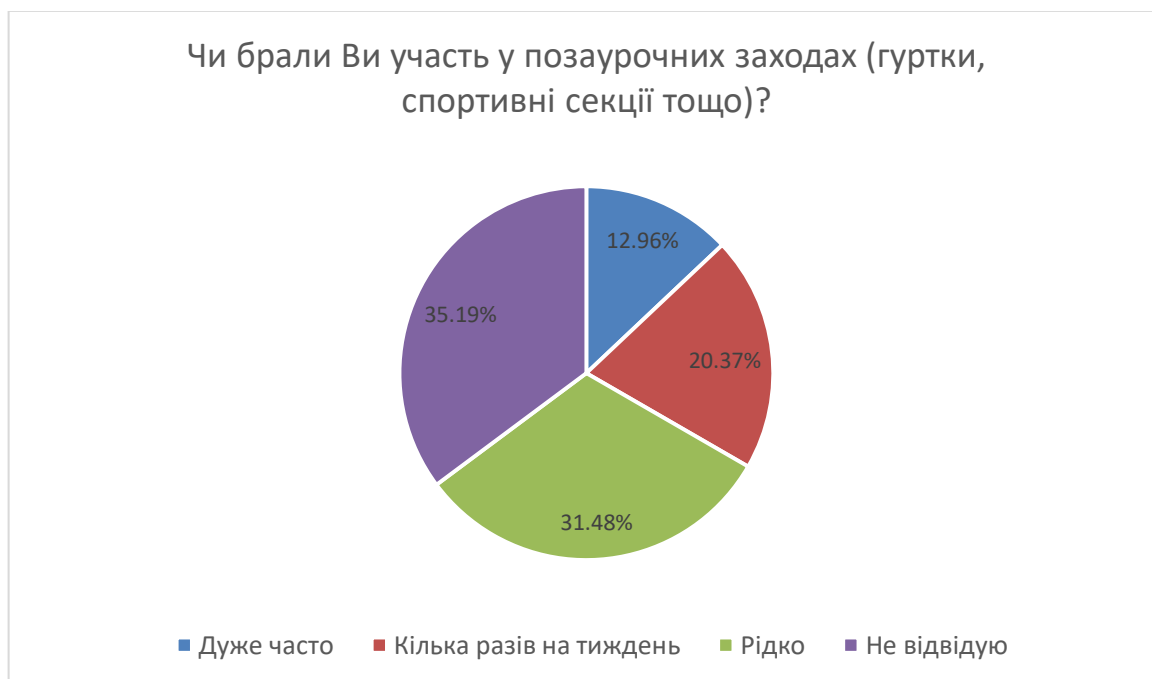

Рис.2.8. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи брали Ви участь у позаурочних заходах (гуртки, спортивні секції тощо)?»

Більшість (66,67%) респондентів вказали, що мають багато спільних інтересів зі своїми однокласниками, 25,93% мають кілька спільних інтересів, 7,41% майже не мають (див.рис.2.9).

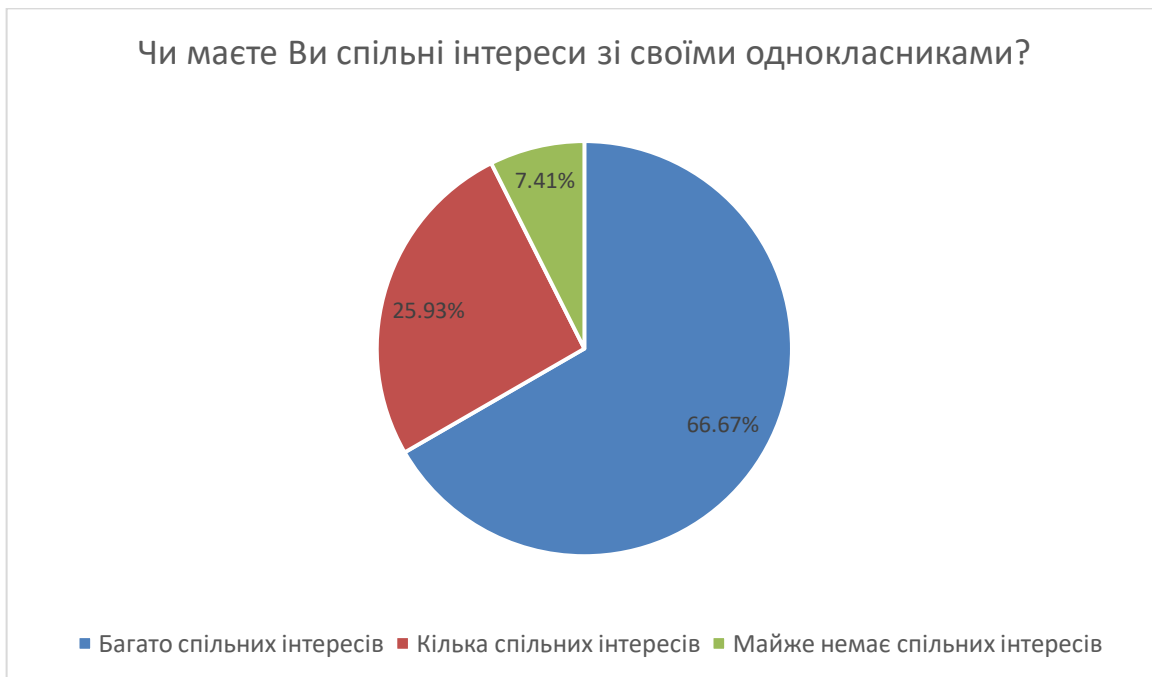

Рис.2.9. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи маєте Ви спільні інтереси зі своїми однокласниками?»

42,59% учнів оцінюють свою комунікативну впевненість як помірну, 31,48% як дуже впевнену, 25,93% вважають невпевненою (див.рис.2.10).

Рис.2.10. Діаграма відповідей учнів на питання: «Як Ви оцінюєте рівень своєї комунікаційної впевненості?»

На запитання «Чи брали Ви участь у соціальних проєктах або благодійних заходах в "МІДГАРД"?» 18 учнів підтвердили, що брали участь один раз, інші 36 не брали участі.

Більшість (44,44%) учнів зазначили, що вони помірно задоволені своїм навчанням, 22,22% дуже задоволені, 33,33% не задоволені (див.рис.2.11).

Рис.2.11. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи задоволені Ви своїм навчанням в "МІДГАРД"?»

57,41% респондентів зазначили, що школа дуже допомагає їм у подоланні труднощів, пов'язаних із соціальною адаптацією, 37,04% – трохи допомагає, 5,56% – не допомагає (див.рис.2.12).

Рис.2.12. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи допомагає Вам школа у подоланні труднощів, пов'язаних із соціальною адаптацією?»

31 учень вказав, що повністю відчуває себе частиною спільноти "МІДГАРД", коли 23 – частково. Варіант «ні, не відчуваю себе частиною спільноти» не набрав жодного голосу.

44,44% дітей зазначили, що вони декілька разів брали участь у класних або шкільних заходах, 38,89% багато разів брали участь, 16,67% – жодного разу (див.рис.2.13).

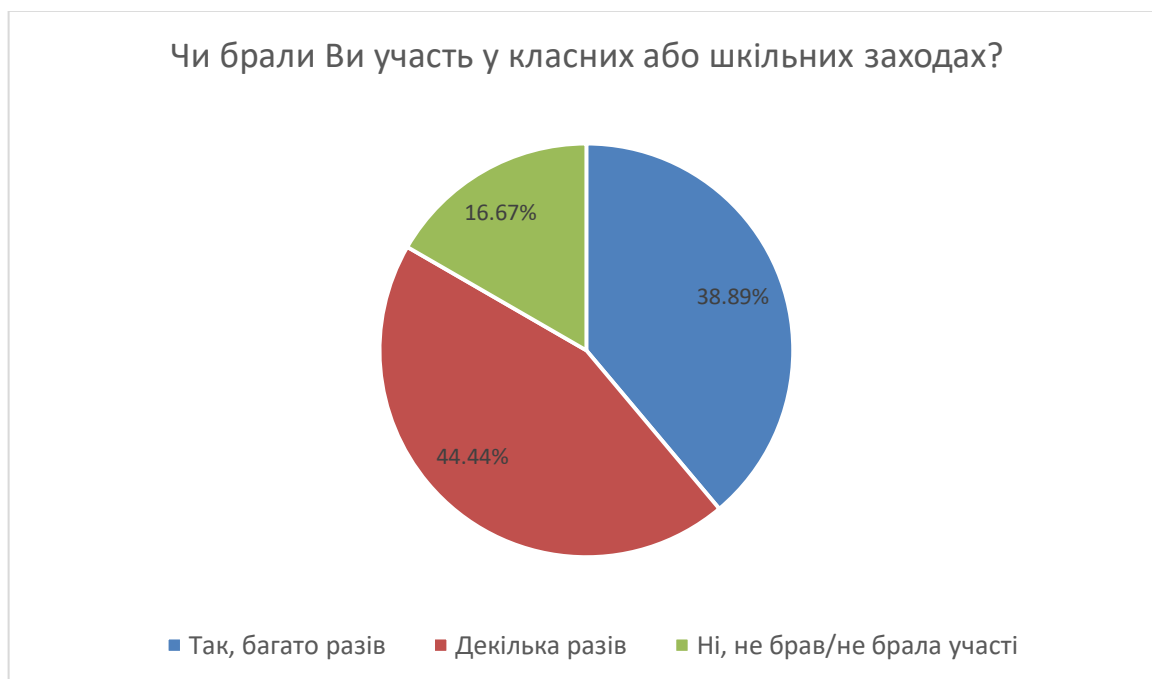

Рис.2.13. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи брали Ви участь у класних або шкільних заходах?»

На запитання «Чи виконуєте Ви активну роль у колективних проєктах або командних завданнях?» 50% вказали «час від часу», 29,63% – «ні, не виконую активну роль», 20,37% – «так, завжди» (див.рис.2.14).

Рис.2.14. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи виконуєте Ви активну роль у колективних проєктах або командних завданнях?»

62,15% учнів вказали, що їх іноді залучають до процесу прийняття рішень у школі, коли 33,90% – завжди, 3,95% – не залучають (див.рис.2.15).

Рис.2.15. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи залучають Вас до процесу прийняття рішень у школі?»

На запитання «Як Ви оцінюєте рівень співпраці між учнями у "МІДГАРД"?» 62,96% респондентів обрала відповідь «дуже високий», 22,22% – «помірний», 14,81% – «низький» (див.рис.2.16).

Рис.2.16. Діаграма відповідей учнів на питання: «Як Ви оцінюєте рівень співпраці між учнями у "МІДГАРД"?»

38 учнів зазначили, що не мають можливість впливати на організацію шкільного життя, коли 16 мають.

Отже, аналізуючи 3 блок, можна дійти висновку, що більшість учнів повністю відчують себе частиною спільноти, оцінюють рівень співпраці як дуже високий, також можна зазначити, що школа дуже допомагає їм у подоланні труднощів, пов'язаних із соціальною адаптацією.

Блок 4

На питання «Чи надає школа додаткову підтримку для дітей з окупованих територій?» 77,78% учнів вказали, що іноді, 18,52% завжди надає, коли 3,70% зазначили, що ні (див.рис.2.17).

Рис.2.17. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи надає школа додаткову підтримку для дітей з окупованих територій?»

42 респонденти вказали, що у школі завжди є психолог або консультант, до якого можна звернутися за допомогою чи порадою, коли 12 вказали, що іноді.

33 учні також вказали, що завжди отримують допомогу у навчанні, 21 учень вказав, що іноді.

На запитання «Чи є у Вас можливість звернутися за додатковою академічною підтримкою (репетиторство, консультації тощо)?» 59,26% дітей вказали, що іноді, 25,93% – завжди, 14,81% не мають такої можливості (див.рис.2.18).

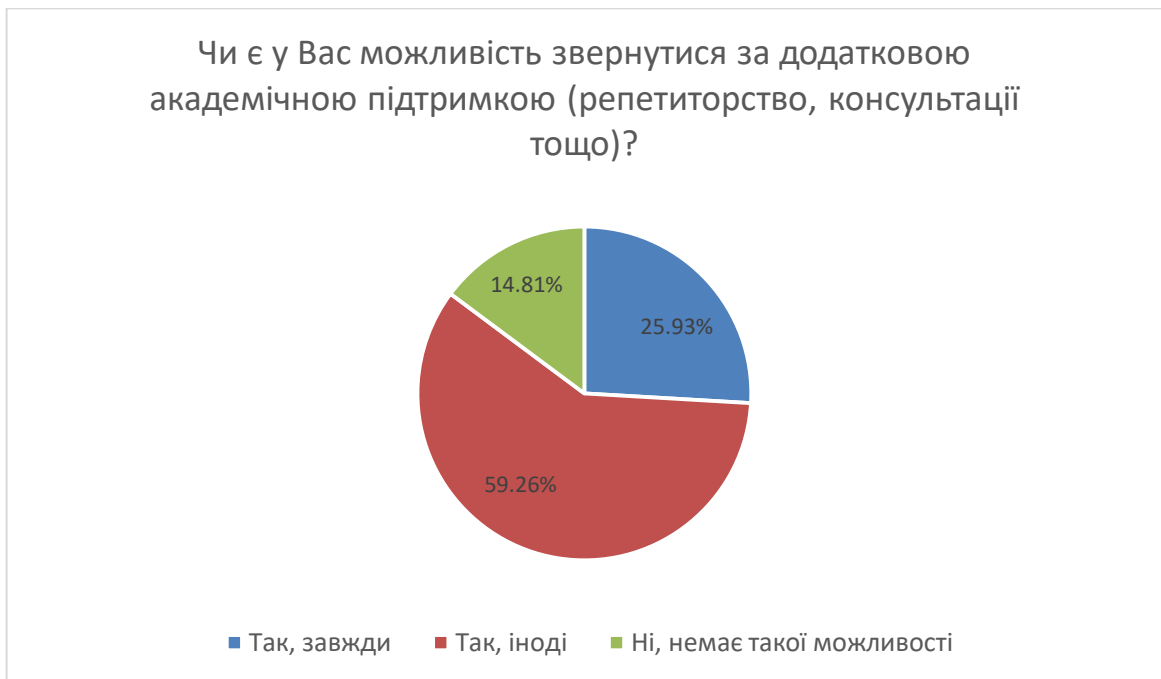

Рис.2.18. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи є у Вас можливість звернутися за додатковою академічною підтримкою (репетиторство, консультації тощо)?»

Всі учні зазначили, що школа надає достатньо ресурсів (книги, комп'ютери, лабораторне обладнання тощо) для успішного навчання.

На запитання «Чи надає школа підтримку щодо кар'єрного консультування та вибору професії?» 39,29% учнів вказали, що не надає, 32,14% – надає завжди, 28,57% – іноді (див.рис.2.19).

Рис.2.19. Діаграма відповідей учнів на питання: «Чи надає школа підтримку щодо кар'єрного консультування та вибору професії?»

Щодо оцінки загальної підтримки і ресурсів, які надає школа для дітей з окупованих територій, 50% дуже задоволені, 46,30% помірно задоволені, 3,70% не задоволені (див.рис.2.20).

Рис.2.20. Діаграма відповідей учнів на питання: «Як Ви оцінюєте загальну підтримку та ресурси, які надає школа для дітей з окупованих територій?»

Таким чином, зробивши висновки в *блоці 4*, можна сказати, що більшість дітей задоволена загальною підтримкою та ресурсами, які надає школа для дітей з окупованих територій, вони вказали, що у них є завжди можливість отримати допомогу у навчанні, що школа надає достатньо ресурсів (книги, комп'ютери, лабораторне обладнання тощо) для успішного навчання.

2.3. Аналіз соціально-педагогічної діяльності у приватному загальноосвітньому закладі середньої освіти «МІДГАРД»

Школа «МІДГАРД» – це динамічний та інноваційний навчальний заклад, який знаходиться у місті Києві. Вона заснована 5 років тому, «МІДГАРД» завжди прагнула надавати своїм учням якісну освіту, а також розвивати їх як унікальні особистості. Школа пропонує широкий спектр програм, які відповідають потребам учнів різного віку та рівня знань. Від

прескулу до одинадцятого класу, «МІДГАРД» забезпечує навчання у всіх основних дисциплінах, а також спеціалізовані курси, які допоможуть учням розвинути свої інтереси та здібності.

Однією з унікальних особливостей школи «МІДГАРД» є використання новітніх технологій та інтерактивних методів навчання. Учні мають можливість взаємодіяти з вчителями та іншими учнями з використанням комп'ютерів та інших електронних пристроїв, що сприяє більш ефективному навчанню та збільшенню інтерактивності в класі. «МІДГАРД» також відома своїми розвивальними програмами, які допомагають учням розвивати свої таланти та здібності. Школа пропонує клуби та спеціальні курси з мистецтва, музики, спорту, науки та техніки, що дозволяє учням розвивати свої навички в певній галузі та відкривати для себе нові захоплюючі можливості.

Крім того, школа «МІДГАРД» активно сприяє соціальній адаптації учнів та підтримує їх у розвитку як громадян та особистостей. В школі працює команда досвідчених педагогів, які завжди готові допомогти учням з різних питань, а також сприяти їхньому розвитку та самовдосконаленню.

«МІДГАРД» прагне підтримувати позитивну атмосферу та доброзичливі стосунки між учнями, що допомагає створювати сприятливий клімат для навчання та розвитку. У школі також існують клуби та гуртки, де учні можуть зустрічатися та ділитися своїми зацікавленнями та ідеями. Школа також прагне сприяти розвитку учнів з точки зору глобальної громадянської свідомості. Учні активно залучаються до проєктів. Таким чином, учні школи «МІДГАРД» навчаються не лише теоретичним знанням, але й практичним навичкам, які допоможуть їм бути активними та свідомими громадянами у майбутньому.

Узагалі, «МІДГАРД» – це місце, де діти можуть отримати якісну освіту та розвинути свої таланти та здібності, а також стати свідомими громадянами світу.

Соціальна адаптація дітей з окупованих територій є складним і важливим процесом, який потребує уваги та підтримки від багатьох сторін. Діти, які виїхали зі своїх домівок через війну чи окупацію, зазвичай стикаються зі значними труднощами при адаптації до нових умов життя та оточення.

Соціальна адаптація дітей – це процес, який описує, як дитина або підліток адаптується до нових соціальних, культурних та емоційних середовищ. Цей процес може бути складним для дітей, які переїжджають в іншу країну, місто, переходять в іншу школу або змінюють своє оточення з іншої причини.

Соціальна адаптація дітей передбачає їхню здатність взаємодіяти з іншими людьми, адаптуватися до нового середовища та навчатися новим соціальним навичкам. Успішна соціальна адаптація є ключовою для розвитку здорових відносин з іншими людьми, формування соціальних навичок та успішного навчання.

Серед основних чинників, які впливають на соціальну адаптацію дітей, можна виділити:

- природні здібності та індивідуальні особливості дитини;
- якість взаємин з батьками та родичами;
- якість взаємин зі однолітками та друзями;
- рівень підтримки, яку отримує дитина від батьків, вчителів та інших людей у своєму оточенні;
- рівень соціальної підтримки та доступ до ресурсів, які допоможуть дитині адаптуватися до нового середовища.

Школа є важливим місцем для соціальної адаптації дітей. Вчителі та інші фахівці повинні створювати безпечне та сприятливе середовище для навчання, забезпечувати психологічну підтримку дітям та надавати допомогу в їхньому процесі соціальної адаптації. Для дітей з окупованих територій або тих, які переїхали в нову країну, школа може стати єдиним місцем, де вони зможуть знайти нових друзів, підтримку та розвивати соціальні навички.

Одним із способів допомогти дітям адаптуватися до нового середовища є створення програм та проєктів, які спрямовані на підтримку соціальної адаптації. Наприклад, такі програми можуть включати менторство для новоприбулих дітей, клуби за інтересами, які допомагають дітям знайти нових друзів та розвивати свої інтереси, тренінги та семінари для батьків та вчителів, щоб

підвищити рівень підтримки та розуміння щодо проблем, з якими стикаються діти.

Крім того, важливо надати дітям можливість взяти участь у діяльності, що сприяє їхньому відчуттю самостійності та контролю над своїм життям. Це можуть бути проекти, які допомагають дітям розвивати свої таланти та навички, співпраця з місцевими громадами та організаціями, а також участь у різних волонтерських та благодійних проектах.

Узагалі, соціальна адаптація дітей – це складний та багатогранний процес, який потребує підтримки батьків, вчителів, психологів та інших фахівців. Школа може стати ключовим місцем для надання дітям необхідної підтримки та допомоги в їхньому процесі соціальної адаптації.

Школа може відігравати важливу роль у процесі соціальної адаптації дітей з окупованих територій. Для цього необхідно забезпечити належний психологічний супровід та підтримку для цих учнів. Також важливо забезпечити безпечне та сприятливе середовище для навчання, де діти зможуть почуватися комфортно та захищено. Одним з ключових аспектів соціальної адаптації дітей з окупованих територій є забезпечення доступу до освіти та можливості розвитку. Школа може допомогти учням з окупованих територій відновити своє навчання, забезпечити додаткову підтримку та ресурси для їх успішного навчання.

Також важливо розглянути культурні різниці та особливості, з якими діти з окупованих територій можуть стикатися у новому оточенні. Школа може підтримати процес інтеграції, сприяючи взаєморозумінню та діалогу між учнями з різних культур та традицій. Узагалі, соціальна адаптація дітей з окупованих територій – це важливий та складний процес, який потребує підтримки та співпраці від багатьох сторін, у тому числі від шкільного колективу, батьків та громади. Відповідальність за соціальну адаптацію дітей з окупованих територій несуть не тільки школа та вчителі, а й усі члени суспільства.

Для успішної соціальної адаптації дітей з окупованих територій важливо забезпечити належний рівень освіти та розвитку, створити безпечне та сприятливе середовище для навчання, а також надати підтримку та допомогу у процесі інтеграції у нове оточення. Потрібно також враховувати індивідуальні особливості та потреби кожної дитини, зокрема її психологічний стан та ступінь стресу від пережитого досвіду. Школа та педагоги можуть надати підтримку учням з окупованих територій, яка допоможе їм впоратися зі стресом та допоможе у їхньому процесі соціальної адаптації.

Узагалі, соціальна адаптація дітей з окупованих територій є важливим процесом, який потребує уваги, підтримки та співпраці від багатьох сторін. Школа може відігравати важливу роль у процесі соціальної адаптації дітей з окупованих територій, забезпечуючи безпечне та сприятливе середовище для навчання, психологічну підтримку та допомогу учням з окупованих територій в їхньому процесі соціальної адаптації.

Школа «МІДГАРД» допомагає дітям, що приїхали з окупованих територій у процесі соціалізації та адаптації до нового оточення в різних аспектах.

Школа відіграє важливу роль у процесі соціалізації та адаптації дітей з окупованих територій до нового оточення. Ось декілька *способів*, якими школа допомагає у цьому процесі (див.рис.2.21.):

Рис.2.21. Способи допомоги в процесах соціалізації та адаптації дітей з окупованих територій

- *прийняття інклюзивної практики*: створення безпечної та сприятливої атмосфери для всіх учнів, включаючи дітей з окупованих територій; важливо, щоб школа підтримувала інклюзивну практику, враховуючи різні потреби та особливості кожного учня;
- *психологічна підтримка*: забезпечення доступу до психологічної служби школи, два психологи і соціальний педагог, які можуть надавати допомогу дітям з окупованих територій у впорядкуванні емоційних труднощів та стресу;
- *мовна підтримка*: діти з окупованих територій можуть мати обмежений знання мови нового оточення; школа надає додаткові класи або підтримку з вивчення української мови для допомоги учням поліпшити свої мовні навички та сприяти їх комунікації з іншими учнями;
- *соціальна інтеграція*: сприяє соціальній інтеграції дітей з окупованих територій, організовуючи спільні заходи, клуби та інші активності, які сприяють спілкуванню та формуванню нових дружніх зв'язків;
- *культурна освіта*: проведення культурних заходів, уроків або презентацій, щоб ознайомити учнів з культурою, традиціями школи.

Також школа може сприяти взаємодії між дітьми та їхніми батьками, забезпечуючи можливості для спілкування та взаємодії з іншими сім'ями. Це може допомогти родинам з окупованих територій знайти соціальну підтримку та зрозуміння з боку інших батьків та вчителів.

Загалом, школа може забезпечити дітям з окупованих територій доступ до соціальних послуг та програм, що допомагають їм інтегруватися в нове середовище. Це може включати консультування з питань адаптації, психологічну підтримку та підтримку у навчанні. Крім того, школа може створювати

можливості для дітей з окупованих територій проявити свої таланти та навички. Наприклад, школа може організовувати спортивні змагання, музичні виступи, театральні вистави тощо. Це допомагає дітям знайти своє місце в новому середовищі, зробити нових друзів та отримати підтримку від спільноти.

Крім того, вчителі та інші працівники школи можуть допомагати дітям з окупованих територій розвивати свої соціальні навички, такі як комунікація, співпраця та розв'язання конфліктів. Вони можуть надавати підтримку та вказівки, як ефективно спілкуватися з іншими, як розв'язувати проблеми та як уникати конфліктів.

Узагальнюючи, «МІДГАРД» допомагає дітям з окупованих територій адаптуватися до нового середовища та соціалізуватися, забезпечуючи навчання мови, створюючи безпечну та сприятливу атмосферу, надаючи можливості для прояву талантів та навичок, допомагаючи в розвитку соціальних навичок та надаючи підтримку від спільноти школи.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Для практичного визначення рівня соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій було організовано та проведено емпіричне дослідження на базі приватного загальноосвітнього закладу освіти «МІДГАРД». Метою емпіричного дослідження є аналіз рівня соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій в приватному загальноосвітньому закладі освіти «МІДГАРД».

Проводили опитування дітей, що приїхали з окупованих територій з використанням інтернет технологій. Процедура дослідження включала: процес опитування дітей, що приїхали з окупованих територій, обробку та опрацювання отриманих результатів, якісний та кількісний аналіз показників дослідження, графічне їх зображення. Загалом опитування пройшли 54 респонденти.

Узагальнюючи висновки дослідження, виходить, що більшість дітей вказали наступну інформацію: їх спосіб життя змінився після переїзду до "МІДГАРД", період адаптації аналізують як трохи складний, більшість мають декілька близьких друзів серед однокласників і спілкуються з ними кожен день.

Також більшість учнів повністю відчують себе частиною спільноти, оцінюють рівень співпраці як дуже високий, також можна зазначити, що школа дуже допомагає їм у подоланні труднощів, пов'язаних із соціальною адаптацією. Діти задоволені загальною підтримкою та ресурсами, які надає школа для дітей з окупованих територій, вони вказали, що у них є завжди можливість отримати допомогу у навчанні, що школа надає достатньо ресурсів (книги, комп'ютери, лабораторне обладнання тощо) для успішного навчання.

Можна зробити висновок, що школа «МІДГАРД» дбає про соціальну адаптацію дітей, зокрема тих, які походять з окупованих територій. Школа забезпечує учням безпеку, здійснює індивідуальний підхід до кожного учня і проводить різноманітні заходи з метою підвищення їх соціальної адаптованості та інтеграції у соціум. Завдяки співпраці з батьками та психологічною підтримці учнів школа створює сприятливі умови для успішної соціалізації дітей з різних соціальних груп та забезпечення їх подальшого життєвого і професійного успіху.

Крім того, «МІДГАРД» використовує різноманітні методики та підходи до навчання, які сприяють підвищенню мотивації учнів та розвитку їхніх здібностей. Вчителі школи мають високий рівень професійної підготовки та досвід роботи з дітьми, що дозволяє їм вільно спілкуватися з учнями та розуміти їхні потреби.

Також важливим елементом соціально-педагогічної роботи у школі «МІДГАРД» є створення позитивного педагогічного середовища, де кожен учень відчуває себе комфортно та захищено. Школа працює над вихованням позитивних міжособистісних відносин між учнями, що сприяє формуванню дружніх колективів та розвитку соціальних навичок учнів.

РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ У СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ

3.1. Загальна характеристика соціально-педагогічної роботи та соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій, у приватному загальноосвітньому закладі середньої освіти «МІДГАРД»

Соціально-педагогічна робота з дітьми, що приїхали з окупованих територій вимагає особливого підходу та уваги до особливостей цих дітей. Нижче наведено деякі *засади роботи* з цією категорією дітей.

Розуміння специфіки ситуації. Працівники соціально-педагогічної служби повинні розуміти особливості ситуації, з якою стикаються діти з окупованих територій. Вони повинні бути вмілими у виявленні потреб дітей та враховувати їх особливості при плануванні соціально-педагогічної роботи.

Забезпечення навчання мови. Для дітей, що приїхали з окупованих територій, які не знають мови країни-окупанта, особливо важливим є забезпечення можливості вивчення мови. Це допомагає дітям бути більш успішними у навчанні та інтегруватися у нове середовище.

Психологічна підтримка. Діти з окупованих територій можуть стикається з різними труднощами психологічного характеру, такими як стрес, тривога, депресія тощо. Соціально-педагогічна служба повинна бути готовою надавати дітям необхідну підтримку, допомогу у вирішенні проблем та розв'язанні конфліктів.

Розвиток соціальних навичок. Соціальна адаптація в новому середовищі вимагає вміння спілкуватися з іншими, вміння співпрацювати та розв'язувати конфлікти. Соціально-педагогічна робота повинна спрямовуватися на розвиток цих навичок у дітей.

Взаємодія з батьками. Соціально-педагогічна служба повинна підтримувати взаємодію з батьками дітей з окупованих територій, щоб забезпечити повноцінну підтримку та допомогу у вирішенні проблем дітей.

Культурна інтеграція. Для дітей з окупованих територій важливим є пізнання культури та історії нової країни, у якій вони перебувають. Соціально-педагогічна робота повинна спрямовуватися на допомогу дітям у цьому процесі та інтеграції в нове середовище.

Робота зі школою. Для успішної соціальної адаптації дітей з окупованих територій важливим є співпраця зі школою. Соціально-педагогічна служба повинна працювати у тісному контакті з учителями та адміністрацією школи, щоб забезпечити оптимальні умови для навчання та соціальної адаптації дітей.

Загальною метою соціально-педагогічної роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій, є створення для них умов для успішної соціальної адаптації та інтеграції в нове середовище. Така робота вимагає від працівників соціально-педагогічної служби високої кваліфікації, вміння працювати зі специфічною категорією дітей та забезпечувати їм необхідну підтримку та допомогу.

У школі «МІДГАРД» працює спеціальна команда, яка займається соціально-педагогічною роботою з дітьми, що приїхали з окупованих територій. Ця команда складається з досвідчених педагогів, психологів та соціальних працівників, які мають знання та навички у роботі із цією категорією дітей.

Серед *методів*, якими користується команда школи «МІДГАРД» є:

Індивідуальні консультації. Кожна дитина з окупованої території отримує індивідуальну консультацію зі спеціалістами, які визначають її потреби та забезпечують необхідну підтримку та допомогу.

Групова робота. Крім індивідуальної роботи, команда школи МІДГАРД проводить різноманітні групові заходи, такі як тренінги, семінари, ігри та інші активності, які допомагають дітям у соціалізації та інтеграції.

Робота з батьками. Команда школи також працює з батьками дітей з окупованих територій, надаючи їм необхідну підтримку та допомогу, а також навчаючи їх спеціальних підходів у роботі з дітьми.

Інтеграційні заходи. «МІДГАРД» організовує різноманітні інтеграційні заходи, які допомагають дітям з окупованих територій пізнати культуру та історію нової країни, у якій вони перебувають.

Окрім того, школа пропонує додаткову підтримку для учнів з окупованих територій, які можуть потребувати допомоги зі зрозумінням нового середовища та культури. Для цього в школі працює команда соціальних педагогів та психологів, які надають індивідуальну та групову підтримку учням. Вони допомагають дітям адаптуватися до нового навчального середовища, розвиватися в соціальному плані та робити перші кроки у встановленні зв'язків зі своїми однолітками.

Школа «МІДГАРД» активно співпрацює з батьками дітей з окупованих територій, щоб забезпечити їм необхідну підтримку та інформацію. Шкільні працівники надають батькам важливу інформацію про права та можливості їх дітей, а також пропонують поради щодо соціальної адаптації та навчання в новому середовищі.

У школі віддається велика увага культурній різноманітності та взаєморозумінню між учнями різних національностей та культур. «МІДГАРД» проводить різноманітні заходи, які сприяють формуванню толерантного ставлення до інших культур та національностей, а також підтримує взаємодію між учнями різних культур та національностей. Це допомагає дітям з окупованих територій почуватися комфортно та інтегруватися в нове середовище, а також знайомитися зі своїми новими однолітками та розвивати цінність взаємовідносин.

Соціалізація дітей з окупованих територій – це процес, який включає в себе набуття навичок, знань та цінностей, необхідних для ефективної взаємодії з оточуючим світом. У зв'язку з втратою територій та станом війни, діти, що перебувають на окупованих територіях, можуть мати обмежені можливості для соціалізації та навчання.

«МІДГАРД» ставить перед собою завдання допомагати дітям з окупованих територій успішно соціалізуватися. Для цього в школі працюють спеціалізовані

соціальні педагоги, які розробляють індивідуальні плани роботи з кожним учнем.

Ці плани передбачають такі дії:

- *Діагностика рівня соціалізації.* Педагоги діагностують рівень соціалізації кожного учня з окупованих територій. Це дозволяє визначити індивідуальні потреби кожного учня та розробити спеціальний план роботи з ним.

- *Індивідуальна робота.* Соціальні педагоги школи проводять індивідуальну роботу з кожним учнем з окупованих територій. Це можуть бути індивідуальні заняття з психології, соціальної адаптації, допомога учневі у складних ситуаціях.

- *Групова робота.* «МІДГАРД» проводить групові заняття з дітьми з окупованих територій, що дозволяє створити сприятливу атмосферу для спільного навчання, спілкування та взаємодії.

Таким чином, школа «МІДГАРД» робить всі важливі заходи задля забезпечення соціалізації, інтеграції та соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій.

3.2. Загальний огляд програм соціальної роботи в ситуаціях вимушеної міграції

Програми соціальної роботи в ситуаціях вимушеної міграції дітей спрямовані на забезпечення їхнього захисту, підтримки та адаптації до нового середовища. Ось загальний огляд таких програм:

Програми забезпечення базових потреб дітей з окупованих територій спрямовані на забезпечення їх основних потреб, які можуть бути під загрозою або погіршені через конфліктну ситуацію або окупацію. Такими потребами як житло, їжа, медична допомога та освіта. Вони можуть включати безкоштовні або субсидовані обіди в школах, видачу продуктових наборів для сімей, що перебувають у складних економічних умовах, або допомогу з доступом до продуктових ринків. Програми медичної допомоги можуть забезпечувати безкоштовний доступ до основних медичних послуг, вакцинацій, ліків та консультацій з лікарями. Вони також можуть залучати мобільні медичні бригади

або стаціонарні медичні пункти на зоні конфлікту. Програми забезпечення освіти можуть пропонувати можливості навчання для дітей з окупованих територій. Це можуть бути школи в українському контрольованому регіоні, дистанційне навчання або альтернативні навчальні програми [48].

Також надають психологічну підтримку дітям, які зазнали емоційного стресу та травм через міграцію. Психологи та психотерапевти допомагають дітям впоратися з емоційними труднощами та сприяють їх психологічній реабілітації.

Освітні та мовні програми: сприяють доступу дітей-мігрантів до освіти та мовним курсам, щоб допомогти їм навчитися мові нової країни та отримати необхідні навички для успішної адаптації.

Програми надають підтримку дітям-мігрантам у соціальній адаптації шляхом надання послуг, таких як пошук житла, підтримка при пошуку роботи для батьків, активізація соціальних зв'язків та організація культурних заходів.

Захист прав дітей: програми спрямовані на захист прав дітей, які мігрують, зокрема, на забезпечення їхньої безпеки, захист від експлуатації, торгівлі людьми та інших форм насильства [37].

В інших аспектах адаптації, таких як психологічна підтримка, організація доступу до медичних послуг та перекладацькі послуги, витрати значно менші. З часом, зменшується потреба в одних видів служб та зростає потреба в інших. Особливо це стосується психологічної служби для біженців, які перебувають в країні протягом кількох років. Спочатку головним завданням є виживання, але коли біженці знаходять роботу та краще ознайомлюються з країною, в яку вони переселилися, зустрічаються з труднощами адаптації. Особливо гостро це питання стало у зв'язку з недавніми подіями в Україні, коли тисячі вимушених мігрантів змінили своє звичайне місце проживання та потрапили до категорії ризику [19].

Методи, що використовуються в соціальній роботі, можна розділити на дві великі категорії: теоретичні та практичні. До теоретичних методів соціальної роботи з вимушеними переселенцями та біженцями відносяться загальнонаукові

методи, такі як порівняння, аналіз, ідеалізацію, узагальнення, індукцію та дедукцію [23].

Практичні методи, використовувані в соціальній роботі з вимушеними переселенцями та біженцями, можна розділити на професійні та етичні. Ці методи є сукупністю специфічних технологій, процедур та способів діяльності, які використовуються для здійснення соціальної роботи. Біографічний метод, який використовується для вивчення суб'єктивних аспектів вимушеної міграції, є одним з практичних методів соціальної роботи з вимушеними переселенцями та біженцями. Цей метод полягає у вивченні особистих документів, таких як автобіографії, щоденники та мемуари, які фіксують особисті відносини людини до соціальних процесів та соціально-психологічних ситуацій, в які він був включений. Біографічний метод може бути моделюваний у різних формах, таких як непряме інтерв'ю та свідчення родичів, в залежності від обставин. Усі види інтерв'ю дають соціальному працівникові можливість вибрати найбільш адекватний спосіб отримання необхідної інформації про клієнта та соціальної допомоги, якою він потребує, в залежності від конкретної ситуації вимушеної міграції [32].

Далі розглянемо методи соціальної роботи з вимушеними переселенцями та біженцями, до яких належать психолого-педагогічні методи, спрямовані на формування свідомості, стимулювання діяльності та поведінки індивіда, організацію пізнавальної та практичної діяльності; правові методи; та соціологічні методи, які включають теоретичне та емпіричне дослідження (біографічний метод, аналіз документів, контент-аналіз, спостереження, опитування) [16].

В Україні професіоналізація кадрів, які працюють з мігрантами, є новим і продовжує еволюціонувати. Наразі навчальних програм для соціальних працівників, які спеціалізуються на роботі з мігрантами, досить мало. Серед типових методів організації соціальної роботи з вимушеними мігрантами варто згадати соціальну діагностику, яка включає уважне вислуховування та записування скарг клієнта.

У роботі з мігрантами слід надавати перевагу методу групової роботи, який дозволяє охопити більше людей. Це можуть бути групові тренінги, групи взаємодопомоги або терапевтичні групи. *Перевагами групової роботи є:*

По-перше, досвід групи дає клієнтові можливість поділитися своїми переживаннями з тими, хто має схожий досвід. Це допомагає уникнути перешкод для реабілітації та відчуття єдності у проблемі.

По-друге, групова робота з урахуванням міжкультурних відмінностей сприяє адаптації клієнтів до нової культури на різних рівнях – від зовнішнього (тренінгів) до глибинного (терапевтичні групи).

По-третє, група не лише має психологічні цілі, а й здійснює соціальну підтримку, і в цьому сенсі терапевтичними є самі відносини між її членами. Особливо значимий цей аспект в групах взаємодопомоги [28].

Рекомендовано використовувати форми групової роботи, що охоплюють велику кількість дітей, для роботи з молодшими. Наприклад, масові ігри, які тривають декілька днів, конференції для жителів різних районів, міст або для підлітків та їхніх батьків, створення народного театру.

Проведення практичної соціальної роботи з мігрантами ґрунтується на різноманітних напрямках, таких як соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, фінансовий, соціально-економічний, матеріальний, соціально-інформаційний та соціально-трудоий. Удосконалення і розвиток кожного з цих напрямів має важливе значення для успішної соціальної роботи з мігрантами. Хоча соціальна робота у фінансових напрямках є досить обмеженою, проте можливе значне поліпшення соціальної роботи в інших напрямках завдяки удосконаленню організаційних та технологічних елементів [33].

Проведення соціально-психологічної реабілітації дітей біженців та вимушених переселенців залишається однією з ключових проблем, зокрема на початкових етапах їх адаптації. Установи, які здійснюють комплексну реабілітацію, такі як психолого-педагогічна та медико-соціальна допомога, а також центри тимчасового розміщення біженців та мігрантів, потребують

належного обладнання та інвентарю. Проблеми медичного обслуговування біженців та їх дітей під час розгляду клопотання про надання відповідного статусу залишаються невирішеними.

У закладах освіти, охорони здоров'я та соціального обслуговування населення, які приймають дітей біженців і вимушених переселенців, в компактних поселеннях, виникає проблема нестачі медичного, навчального та спортивного обладнання. Адаптація та забезпечення житла біженців та переселенців залежить від отримання постійної роботи. Проте, на новому місці проживання мігранти не можуть знайти роботу відповідно до своєї професії і змушені працювати на випадкових роботах або некваліфіковано. Установи соціального обслуговування населення відіграють важливу роль у забезпеченні адаптації та облаштування біженців та вимушених переселенців, допомагаючи їм отримати всі види допомоги та пільг, передбачених законодавством. Крім того, такі установи забезпечують влаштування дітей біженців до навчальних закладів та надають психологічну допомогу самим мігрантам. Положителні результати можуть бути досягнуті завдяки зусиллям органів влади, які знаходять способи співпраці з представниками різних конфесій та організують діалог для вирішення проблем, що цікавлять як корінних мешканців, так і мігрантів [22].

Ефективність соціальної роботи з вимушеними переселенцями залежить від чіткої та продуманої політики та програми з прогнозування міграційних процесів та потоків. Адаптація є ключовим фактором стабільності суспільства. В цілому, соціальна робота з мігрантами передбачає не лише надання допомоги окремим особам та групам, які опинилися в складній життєвій ситуації через міграцію, але й реорганізацію соціального середовища з урахуванням міграційної ситуації, характеру міграційних потоків, чисельності мігрантів та їх категорій [18].

Діяльність органів державної влади в Україні з огляду на адаптацію біженців до нового середовища обмежується лише застосуванням таких заходів, які не вимагають великих фінансових витрат з боку держави. Наприклад, держава забезпечує початкову освіту дітям-біженцям, видає відповідні

посвідчення та проїзні документи, а також захищає їх від примусового виселення. Однак ці заходи не є достатніми для повноцінної інтеграції біженців у суспільство. Відсутність захисту їхніх фінансових та соціальних прав свідчить про те, що держава недостатньо забезпечує заходи для їхньої повноцінної інтеграції в суспільство, яке приймає їх.

Таким чином, активізація соціального потенціалу мігрантів може сприяти поліпшенню їх становища. У країнах, де проживає значна кількість мігрантів, з'являються асоціації іммігрантів та етнічних груп, які формують суспільні фонди для реалізації проектів, що відповідають інтересам мігрантів та біженців. Релігійні, культурні, традиційні та звичайні питання мають важливе значення, оскільки допомагають забезпечити повагу до прав людини. Досягнення позитивних результатів залежить від зусиль органів влади, які прагнуть встановити контакт з представниками різних релігій та організувати обговорення питань, що цікавлять і корінних жителів, і мігрантів [14].

3.3. Рекомендації для фахівців соціально-педагогічної діяльності щодо роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій

Під час військового конфлікту школа стає центром, де надається допомога сім'ям з дітьми та проходить обмін досвідом. У таких умовах роль соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі зростає, особливо якщо серед учнів є діти, які постраждали внаслідок військового конфлікту.

З метою пошуку ефективних соціально-педагогічних технологій для допомоги та підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, які стали свідками бойових дій та зазнали серйозного негативного впливу на свій психоемоційний стан і соціальну поведінку, проведено аналіз можливостей соціальних педагогів у цій роботі.

Розробка та впровадження соціально-педагогічних технологій у роботу соціального педагога ґрунтується на наступних *принципах*:

1. У роботі з підлітками, які потребують допомоги, важливо враховувати їхні індивідуальні потреби та особливості. Індивідуально-особистісний підхід дозволяє визначати права дитини на самовизначення,

поважати її гідність, розробляти програми допомоги, що враховують особливості ситуації та характеристик дитини. Крім того, допомога в формуванні позиції «я сам» та бажанні самостійно вирішувати проблеми є важливою частиною роботи з підлітками.

2. У процесі роботи з дитиною варто акцентувати увагу на її позитивних якостях, створювати ситуації успіху та навчати знаходити позитивне у власній поведінці. Крім того, необхідно дотримуватись принципу конфіденційності та створювати довірчу атмосферу, дотримуючись службової таємниці.

3. У роботі з дітьми, що потребують допомоги, необхідно залучати різних фахівців для розв'язання проблеми. Командна робота соціального педагога, психолога, лікаря, адвоката, соціального працівника, вчителів та вихователів може сприяти більш успішному вирішенню проблеми дитини [20].

У школах є всі необхідні можливості, умови та фахівці для забезпечення допомоги сім'ям вимушених переселенців та їхнім дітям. Для цього застосовуються кризове втручання, допомога для самопомоги та музикотерапія, які є випробуваними та ефективними технологіями надання підтримки. У контексті цих технологій особистість та сім'я розглядаються як об'єкт та суб'єкт роботи, відповідно до їхнього стану та обставин життя [4].

Розкриємо сутність і технологічні засади реалізації концепції допомоги для самопомоги.

Надання допомоги є комплексом соціальних послуг, спрямованим на спільне розв'язання проблем сім'ї з нею самою. Допомога повинна бути залежна від особливостей сім'ї, ресурсів соціально-педагогічної роботи та плану роботи з сім'єю. Її наслідком має бути підвищення соціального статусу сім'ї та її розвиток, що базується на засвоєнні життєвих вмінь і навичок. Допомога може надаватись у формі оздоровлення дітей, організації дозвілля, соціальної опіки, соціального навчання, консультування, інформування про ресурси, послуги та проблеми, участі у групах взаємодопомоги, фасилітаторства, роботи в громаді та інших формах. Допомога може поєднуватись з підтримкою [13].

Самодопомога – це співпраця та самостійна робота сімей і груп сімей у розв'язанні власних або подібних проблем. Це передбачає використання власних або залучених ресурсів та спільний план дій, що погоджується зі спеціалістом або виробляється самостійно. Фахівець може надавати контроль або нагляд у випадку надання ресурсів, але сім'ї самостійно контролюють свою роботу [7].

Партнерство означає забезпечення доступу, участі, прийняття рішень та делегування повноважень. Соціальні послуги можуть бути надані безпосередньо клієнтами або користувачами через групи самодопомоги, групи за інтересами тощо. Партнерство може здійснюватися в таких напрямках: аналіз проблем груп сімей, ініціювання досліджень та проектів, вивчення потреб сімей, участь у розробленні рішень, що стосуються групи користувачів, звернення та лобіювання спільних інтересів, обмін інформацією та ресурсами для вирішення проблем, розв'язання спільної проблеми на основі розподілу відповідальності, координації та кооперації ресурсів та послуг, навчання лідерів, експертна оцінка та контроль проектів, рішень, дій, супервізії окремих напрямів роботи, систематизація досвіду розв'язання проблем, самоосвіта, самовиховання, розробка спільних планів та проектів, волонтерство [11].

Самодопомога означає самостійність сімей у розв'язанні проблем, але відображає їхні потреби та фахову некомпетентність, що вимагає партнерства з установами соціальної сфери. Наслідком самодопомоги є здатність сімей до незалежного життя, до самостійного розв'язання проблем на основі оволодіння своїми правами та розвитку життєвих умінь через партнерство з фахівцем, участь у групах самодопомоги за напрямками або за власною ініціативою, через самоосвіту, самостійну практичну діяльність [19].

Реалізація описаної технології передбачає, що соціальні та педагогічні працівники повинні ставитися до сімей як до цілісних суб'єктів роботи, а також як до клієнтів, які мають свої права, цілі, інтереси, досвід, наміри, ресурси і відповідальність за вибір рішення у своїй життєдіяльності. Це означає надання різних варіантів послуг та співпрацю з сім'ями у розв'язанні їх проблем, звертаючись до особистих, сімейних і загальнолюдських цінностей, а також до

прав дитини як у сім'ї, так і в суспільстві. При цьому, соціальні та педагогічні працівники мають виконувати обов'язки щодо членів сім'ї та суспільства, спрямовані на формування життєвих умінь та навичок [11].

Взаємодія соціального педагога та сім'ї повинна здійснюватися виключно в інтересах сім'ї, щоб зберегти її цілісність, де співпраця та партнерство відображають різні рівні готовності сімей до розв'язання проблем, подолання труднощів, здатності до незалежного життя та мотивації до взаємодії. У такій співпраці необхідно формувати позитивну мотивацію для взаємодії з фахівцями та до самостійного розв'язання проблем. Також необхідно приймати запропоновані послуги, усвідомлювати неможливість самостійного розв'язання проблем чи усунення їх причин, а також розуміти перспективи взаємодії в контексті «допомоги для самопомоги» [23].

Надання підтримки у виконанні функцій та реалізації прав, які не можуть бути здійснені самостійно сім'єю в сучасних умовах, є однією з основних послуг. Крім того, надаються послуги, що сприяють зміні ситуації та розвитку особистості, сім'ї або соціальних змін. Початково сім'я отримує підтримку, а після успішної інтеріоризації прав переходить до самопомоги [15].

Підтримка – це соціальні послуги, які дозволяють сім'ї виконувати свої обов'язки, функції та реалізовувати свої права в мікросередовищі та в суспільстві, протягом певного часу. Це може включати надання тимчасового притулку, речей, грошової допомоги, допомогу у оздоровленні дітей, соціальну опіку над дітьми, інформування членів сім'ї про наслідки проблеми, а також консультування та надання порад. Підтримка може бути здійснювана через кураторство, нагляд та інспектування умов життя та стосунків між членами сім'ї, фасилітацію, взаємодопомогу в групі, а також залучення до діяльності в інших умовах та за кращими зразками [18].

Підтримка передбачає, що сім'я може споживати обрані нею соціальні послуги та мати мінімальну самостійність у вирішенні проблем. Але вона також допомагає знаходити послуги та шляхи розв'язання проблем, стимулює до співпраці та сприяє пом'якшенню складних ситуацій.

Робота з дітьми, що приїхали з окупованих територій, може вимагати особливого підходу і уваги до їхніх потреб. Отже, аналізуючи теоретичний матеріал, розроблено *рекомендації* для фахівців соціально-педагогічної сфери щодо роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій:

Створення безпечного середовища: Забезпечення безпеки та захисту для дітей є основною пріоритетною задачею. Діти можуть переживати психологічний стрес, тому важливо створити сприятливі умови, в яких вони почуваються захищеними і можуть довіряти дорослим навколо.

Розуміння культурних різниць: Діти, що приїхали з окупованих територій, можуть говорити іншою мовою, мати інші традиції та культурні норми. Розуміння цих різниць і виявлення поваги до їхньої культурної ідентичності допоможе побудувати ефективні відносини та сприятиме їхньому інтегруванню.

Підтримка емоційного благополуччя: Варто запевнитись, що діти отримують підтримку і позитивну емоційну взаємодію. Вони можуть мати посттравматичні стресові реакції, пережити втрату близьких людей, тому потрібно надати їм можливість висловити свої почуття та емоції, надавати підтримку для їхнього відновлення.

Індивідуалізований підхід: Кожна дитина унікальна, тому важливо враховувати їхні потреби, навички і рівень розвитку. Варто надавати індивідуальну підтримку та навчання, щоб допомогти кожній дитині досягти свого потенціалу.

Співпраця з батьками та родинами: Взаємодія з батьками та родинами дітей є важливою для їхнього успіху. Важливо підтримувати відкриту комунікацію, розуміти їхні потреби та працювати спільно, щоб створити оптимальні умови для дітей.

Забезпечення доступу до освіти та психосоціальних послуг: Дітям, що приїхали з окупованих територій, може бути потрібна додаткова підтримка в освіті та психосоціальному благополуччі. Забезпечення доступу до якісної освіти та послуг допоможе їм адаптуватися та розвиватися.

Посилення міжкультурної освіти: Важливо заохочувати міжкультурну освіту та взаєморозуміння серед учнів. Організовувати заходи, які сприяють обміну досвідом, розумінню і повазі до різних культур.

Постійне професійне самовдосконалення: Соціально-педагогічна сфера постійно розвивається, і важливо підтримувати свої знання та навички оновленими. Варто брати участь у навчальних програмах, семінарах та тренінгах, щоб ознайомитися з найновішими підходами та методиками роботи з дітьми.

Таким чином, ці рекомендації можуть служити загальною основою для роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій. Важливо враховувати, що кожна ситуація є унікальною, тому потрібно адаптувати свій підхід до конкретних потреб і обставин кожної дитини.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

В результаті аналізу висновків емпіричного дослідження, було розроблено рекомендації для фахівців соціально-педагогічної сфери щодо роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій, мають на меті надати їм практичні настанови і стратегії, які допоможуть ефективно взаємодіяти з цією особливою групою дітей.

Однією з ключових практичних форм роботи є індивідуальний підхід до кожної дитини, з урахуванням її особистих потреб та можливостей. Це включає в себе ретельний аналіз життєвого шляху та досвіду дитини, встановлення взаємодії з родиною та оточенням, а також підбір індивідуальної програми адаптації.

Для досягнення ефективною соціальною адаптації дітей також використовуються групові форми роботи, які сприяють розвитку комунікативних навичок та соціальних компетенцій. Це можуть бути різноманітні тренінги, семінари, групові заняття, дитячі клуби тощо. Окрім того, фахівці соціально-педагогічної сфери використовують інтерактивні технології, такі як ігри, проєкти, відео та аудіоматеріали. Вони сприяють залученню дітей

до навчального процесу та розвитку креативності, а також сприяють формуванню позитивного ставлення до соціальної адаптації.

Окремо слід зупинитися на важливості індивідуального підходу у роботі з дітьми, які потребують соціальної адаптації. Кожна дитина має свої особливості, потреби та ресурси, тому необхідно враховувати їх у процесі роботи. Фахівці соціально-педагогічної сфери повинні бути готові до того, щоб працювати з різними категоріями дітей та забезпечувати їм необхідну підтримку та допомогу у процесі соціалізації та інтеграції у суспільство. Окрім того, важливо забезпечувати комплексний підхід у роботі з дітьми та їх сім'ями. Для успішної соціальної адаптації необхідна співпраця різних спеціалістів – соціальних педагогів, психологів, лікарів, юристів та інших. Важливо забезпечувати координацію дій та взаємодію між ними з метою максимальної підтримки дітей та їх сімей.

Узагальнюючи, можна сказати, що соціальна адаптація дітей є важливою складовою соціальної політики держави. Фахівці соціально-педагогічної сфери мають важливу роль у роботі з дітьми, які потребують соціальної адаптації. Вони повинні забезпечувати індивідуальний підхід до кожної дитини та забезпечувати комплексну підтримку та співпрацю з іншими спеціалістами. Тільки в такий спосіб можна забезпечити ефективну соціальну адаптацію дітей.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати емпіричного дослідження, можемо зазначити досягнення мети, розв'язання поставлених завдань, завдяки чому можемо дійти до таких науково-теоретичних *висновків*:

1. *Проаналізовано* поняття та проблеми соціальної адаптації в науковій та соціально-педагогічній літературі. *Визначено*, що соціальна адаптація - це процес, який охоплює здатність особи адаптуватися до нових соціальних умов, середовища та ролей. Вона передбачає успішне впровадження в суспільство, встановлення позитивних взаємин з оточуючими, освоєння соціальних норм та цінностей. У науковій та соціально-педагогічній літературі виділяються декілька ключових проблем, пов'язаних з соціальною адаптацією: психологічні труднощі; культурна адаптація; соціальна інтеграція; освіта та навчання; підходи до розв'язання проблем соціальної адаптації; індивідуальний підхід; соціальна підтримка; міжкультурна освіта; партнерство з родинами. Ці аспекти соціальної адаптації та проблеми, які виникають у цій сфері, є актуальними та важливими для наукового дослідження та практичної роботи фахівців соціально-педагогічної сфери. Вивчення цих питань допомагає розробляти ефективні підходи та стратегії для соціальної адаптації осіб, забезпечуючи їм кращі умови для розвитку та інтеграції у суспільство.

2. *Визначено* особливості соціальної адаптації дітей із окупованих територій. Соціальна адаптація дітей, що приїхали з окупованих територій, має свої особливості, які варто враховувати при роботі з цією групою. Нижче наведено деякі особливості соціальної адаптації дітей із окупованих територій: психологічна травма (це може впливати на їхню здатність встановлювати взаємини, довіряти іншим та відчувати безпеку); культурний та мовний переклад (вони можуть потребувати додаткової підтримки та навчання, щоб адаптуватися до нових культурних контекстів); втрата стабільності та родинних зв'язків (це може викликати емоційну напругу та впливати на їхню здатність до встановлення нових соціальних зв'язків); відсутність попередньої освіти (вони можуть потребувати додаткової підтримки та індивідуального навчання, щоб

догнати своїх ровесників); стигма та дискримінація (це може негативно впливати на їхню самооцінку та соціальну інтеграцію). Однак важливо зауважити, що кожна дитина є унікальною і має свої власні потреби та можливості. Рекомендації для соціальної адаптації дітей із окупованих територій повинні бути індивідуалізованими та враховувати їхні особливості, потреби та ресурси. Співпраця з батьками, родинами та інших фахівців у цій сфері може допомогти створити оптимальні умови для соціальної адаптації дітей із окупованих територій.

3. *Розроблено рекомендації для фахівців соціально-педагогічної сфери щодо роботи з дітьми, що приїхали з окупованих територій. Рекомендації для мають на меті надати практичні настанови і стратегії, які допоможуть ефективно взаємодіяти з цією групою дітей. Рекомендації складаються з наступних складових: створення безпечного середовища (важливо створити сприятливі умови, в яких діти почуваються захищеними і можуть довіряти дорослим навколо); розуміння культурних різниць (розуміння цих різниць і виявлення поваги до їхньої культурної ідентичності допоможе побудувати ефективні відносини та сприятиме їхньому інтегруванню); підтримка емоційного благополуччя (потрібно надати дітям можливість висловити свої почуття та емоції, надавати підтримку для їхнього відновлення); індивідуалізований підхід (варто надавати індивідуальну підтримку та навчання, щоб допомогти кожній дитині досягти свого потенціалу); співпраця з батьками та родинами (важливо підтримувати відкриту комунікацію, розуміти їхні потреби та працювати спільно, щоб створити оптимальні умови для дітей); забезпечення доступу до освіти та психосоціальних послуг (забезпечення доступу до якісної освіти та послуг допоможе їм адаптуватися та розвиватися); посилення міжкультурної освіти (важливо організовувати заходи, які сприяють обміну досвідом, розумінню і повазі до різних культур); постійне професійне самовдосконалення (варто брати участь у навчальних програмах, семінарах та тренінгах, щоб ознайомитися з найновішими підходами та методиками роботи з дітьми). Таким чином, ці рекомендації можуть служити загальною основою для роботи з дітьми,*

що приїхали з окупованих територій. Важливо враховувати, що кожна ситуація є унікальною, тому потрібно адаптувати свій підхід до конкретних потреб і обставин кожної дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавчі та нормативні документи

1. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в школах у 2022/2023 навчальному році (МОН). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci>
2. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні (наказ МОН від 28 березня 2022 року №274). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini>
3. Про деякі питання зарахування до закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні (наказ МОН №438 від 13.05.2022). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-zarahuvannya-do-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini>
4. Керівні принципи ООН з питань переміщених осіб в середині країни від 22.07.1998. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml
5. Наказ МОН України «Про затвердження Порядку прийому для здобуття вищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях» URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0907-16>
6. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. Документ 909-2017-р (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p>.
7. Парламентські слухання щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території/ Верховна Рада України. URL: <https://static.rada.gov.ua>

8. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (Вересень 2019). URL: <https://iom.org.ua>
9. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Кількість зареєстрованих ВПО станом на 13 квітня 2020 р. URL: <https://www.minre.gov.ua>
10. Міністерство соціальної політики України URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=167122&cat_id=107177.
11. Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Раунд 17 – червень 2020 р. URL: <https://iom.org.ua/ua/periodychni-vydannya>.
12. Національна система моніторингу ситуації із внутрішньо переміщеними особами. Раунд 14 – червень 2019 р. URL: <https://iom.org.ua/ua/periodychni-vydannya>.
13. Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
14. Про освіту Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
15. Закон України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” від 21.06.2001 №2558-14: (остання редакція від 22.12.2005 р.) URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/2558-14>.

*Монографії, збірки наукових видань, статті у наукових журналах,
автореферати дисертацій тощо*

16. Матвійчук, Оксана Євгенівна (2021) Методологічний семінар "Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів" Педагогічна думка, м. Київ, Україна, с. 535-542.

17. А. Л. Свящук. (2018). Проблеми прав біженців та виклики сучасності. Харків: ФОП Голембовська О.О.
18. Агалець, Інна Олександрівна On issues of library information and analytical support of methodological activity of scientists of National Academy of Pedagogical Science of Ukraine In: Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (21 грудня 2021 р., Київ) Твори, м. Вінниця, Україна, pp. 81-82.
19. Балуєва О., Никифорова Н. Внутрішньо переміщені особи як ресурс інноваційного розвитку в контексті теорії людського капіталу. Менеджер. 2018. № 3 (80). С. 5–15.
20. Березівська, Лариса Дмитрівна (2021) Reforming the content of general secondary education in independent Ukraine (1991-2013): historical and source study aspect In: Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (21 грудня 2021 р., Київ) Твори, м. Вінниця, Україна, pp. 27-29.
21. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації / О. Є. Блинова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2018. – Вип. 3(1). – С. 111-117.
22. Гавриленко, Тетяна Леонідівна (2021) Standardization as a leading trend in the development of the content of primary education in the first decade of Ukraine's independence (1996-2001) In: Роль інновацій як чинника розвитку освітнього простору : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 26 березня 2021 р) Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, м. Дніпро, Україна, с. 6-8.
23. Герило Г. М., Гніда Т. Б., Корнієнко І. О., Луценко Ю. А. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.

24. Гончаренко, Олена Леонідівна, Хемчян, Ірина Іванівна (2021) Information and educational space of the library of a general secondary education institution In: Роль інновацій як чинника розвитку освітнього простору : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 26 березня 2021 р) Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, м. Дніпро, Україна.
25. Гуралюк, А.Г. (2021) Adaptation of libraries to the information society In: Адаптивні процеси в освіті : збірник матеріалів 6-го Всеукраїнського наукового форуму з міжнародною участю Мачулин, м. Харків, Україна, с. 103-106.
26. Зейтуллаєва Е. Гендерний вимір політики адаптації внутрішньо переміщених осіб. Актуальні проблеми державного управління. 2018. № 2 (74). С. 131–137.
27. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол ; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
28. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навч.-метод. посіб. Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. 208 с.
29. Корнієнко І. О., Лісовецька І. М., Луценко Ю. А., Романовська Д. Д. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям-жертвам військового конфлікту: практич. посіб. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 152 с.
30. Корпач Н., Сидорук І. Соціальна робота з дослідження стану адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища / Н. Корпач, І. Сидорук // Педагогічний часопис Волині : науковий журнал. – Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2018. – №1 (8). – С. 133–139.
31. Кращенко Ю., Сорокіна Г. Умови адаптації внутрішньопереміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування. Витоки педагогічної майстерності. 2016. Випуск 17.

32. Логвинова М. Міждисциплінарні дослідження внутрішньо переміщених осіб зі сходу України у працях українських науковців. Регіональні проблеми України : географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Херсон, 3–4 жовтня 2019 р. / за заг. ред. І. Пилипенка, Д. Мальчикової. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 148–152.

33. Луканська Г. Проблема вимушених переселенців: потрібна довгострокова стратегія / Г. Луканська // Голос України: газета ВРУ. – К, 2015. – 4 берез. – № 39. – С. 8.

34. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2016. Вип. 12. С. 131-138.

35. Міхно, Олександр Петрович (2021) "Phenomenon" as a historical and pedagogical concept. Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень: історія і сучасні підходи : зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 19 трав. 2021 р., Київ Нілан-ЛТД, м. Вінниця, Україна, с. 34-35.

36. Проценко О. «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики. Грані. 2018. Т. 21. № 4. С. 47–55.

37. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім П 61 батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – 72 с.

38. Формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах системних криз в Україні : монографія / за заг. ред. О. Балуєвої ; Донецький державний університет управління. Кривий Ріг, 2018. Т. 3. 140 с.

39. Чальцева, О. М. Можливості і проблеми отримання вищої освіти дітьми з окупованих територій. (2019) Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса "Політичне життя".

40. Чернуха Н. М. Соціальне виховання у сучасному українському соціумі: реалії, досвід, перспективи. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24, т. 2. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. С. 153–158.

41. Чуйко О.В. Зарубіжні моделі психосоціальної реабілітації дітей, травмованих війною//Український психологічний журнал збірник наукових праць /головн.ред.І.В.Данилюк КНУ імені Тараса Шевченка. - К.,2017.- №1(3) – С.192-204.

42. Юрків, Я. І. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя [Текст] / Я. І. Юрків, Д. В. Луканов // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І. Кузьма. – Ужгород : Говерла, 2021. – Вип. 1 (48). – С. 469-472. – Бібліогр.: с. 471-472 (9 назв). – Рез. укр., англ.

Інтернет-ресурси

43. Displaced Persons. URL: <http://ifsw.org/policies/displaced-persons>.

44. Forced Migration Online URL: http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm&usg=ALkJrhglZMKhlA7ir13mYgSQj_KT91pyjQ#sthash.4DMV5H8u.dpuf

45. The difficulties of counting IDPs in Ukraine. IDMC (2018). URL: <https://www.internal-displacement.org>

46. The Oxford Department of International Development URL: www.qeh.ox.ac.uk.

47. When Displacement Ends: A Framework for Durable Solutions. The Brookings Institution – University of Bern. URL: <http://www.refworld.org/pdfid/469f6bed2.pdf>

48. [Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки](https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi) // Державна служба якості освіти України; URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi>

vim/?fbclid=IwAR0zGEGT6vdTRfyfZ7VCLPhKBvxNSMnyJ5yrnjIEyFoIFqE8fjR0hN8W5-0

49. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 рр. Київ, 2012. 14 с. URL: http://mmkperv.ucoz.ua/konzepsiy_shasliva_rodina_12_21.doc

50. Олександра Слободян. (27.12.2019). Як виміряти інтеграцію внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://cedos.org.ua>.

51. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/617/61743/1serpkonfinformatsiyniy-byuleten.pdf>.

52. Путінцев А.В., Пашенко Ю.Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи (2018). URL: <http://efm.vsau.org>.

53. Хомишин І. Реалізація права на освіту внутрішньо переміщеними особами. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13343/30.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник для учнів на тему "Дослідження соціальної адаптації дітей, що приїхали з окупованих територій, у приватному загальноосвітньому закладі освіти "МІДГАРД".

Шановний респонденте!

Я студентка кафедри соціальної педагогіки та реабілітації факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Запрошую Вас взяти участь в опитуванні, спрямованому на визначення рівня соціальної адаптації дітей з окупованих територій у приватному загальноосвітньому закладі освіти "МІДГАРД ". Опитування анонімне і результати будуть використані тільки у наукових цілях.

На основі отриманих результатів, ми розробимо рекомендації щодо соціально-педагогічної роботи з дітьми з окупованих територій, спрямованої на успішну адаптацію в новому оточенні.

Дякуємо за Вашу участь у дослідженні!

Блок 1: Загальна інформація

1. Ваша стать:

- а) Хлопчик
- б) Дівчинка

2. Ваш вік:

- а) 9-11 років
- б) 12-15 років
- в) 16-18 років

3. З якої окупованої території Ви прибули до " МІДГАРД " ?

Відкрите питання

Блок 2: Адаптація до нового оточення

4. Чи змінився Ваш спосіб життя після переїзду до " МІДГАРД " ?

- а) Так

б) Ні

5. Як Ви оцінюєте складність процесу адаптації до нового оточення?

а) Дуже складно

б) Трохи складно

в) Не складно

6. Як часто Ви відчуваєте підтримку від однокласників та вчителів?

а) Завжди

б) Іноді

в) Ніколи

7. Як часто Ви спілкуєтесь зі своїми однокласниками?

а) Кожен день

б) Кілька разів на тиждень

в) Рідко

г) Майже не спілкуюсь

8. Чи маєте Ви близьких друзів серед однокласників?

а) Так, декілька

б) Так, один

в) Ні, немає

Блок 3: Взаємодія зі шкільним середовищем

9. Чи брали Ви участь у позаурочних заходах (гуртки, спортивні секції тощо)?

а) Дуже часто

б) Кілька разів на тиждень

в) Рідко

г) Не відвіую

10. Чи маєте Ви спільні інтереси зі своїми однокласниками?

а) Багато спільних інтересів

б) Кілька спільних інтересів

в) Майже немає спільних інтересів

11. Як Ви оцінюєте рівень своєї комунікаційної впевненості?

- а) Дуже впевнений/впевнена
- б) Помірно впевнений/впевнена
- в) Не впевнений/впевнена

12. Чи брали Ви участь у соціальних проєктах або благодійних заходах в " МІДГАРД " ?

- а) Так, декілька разів
- б) Так, один раз
- в) Ні, не брав/не брала участі

13. Чи задоволені Ви своїм навчанням в "Мідгард"?

- а) Так, дуже задоволений/задоволена
- б) Так, помірно задоволений/задоволена
- в) Ні, не задоволений/задоволена

14. Чи допомагає Вам школа у подоланні труднощів, пов'язаних із соціальною адаптацією?

- а) Так, дуже допомагає
- б) Так, трохи допомагає
- в) Ні, не допомагає

15. Чи відчуваєте Ви себе частиною спільноти " МІДГАРД " ?

- а) Так, повністю
- б) Так, частково
- в) Ні, не відчуваю себе частиною спільноти

16. Як Ви оцінюєте рівень своєї самооцінки після переїзду до " МІДГАРД " ?

- а) Покращилась
- б) Залишилась на тому ж рівні
- в) Погіршилась

17. Чи брали Ви участь у класних або шкільних заходах?

- а) Так, багато разів
- б) Декілька разів

17. Чи брали Ви участь у класних або шкільних заходах?

- а) Так, багато разів

- б) Декілька разів
- в) Ні, не брав/не брала участі

18. Чи виконуєте Ви активну роль у колективних проєктах або командних завданнях?

- а) Так, завжди
- б) Час від часу
- в) Ні, не виконую активну роль

19. Чи залучають Вас до процесу прийняття рішень у школі?

- а) Так, завжди
- б) Іноді
- в) Ні, не залучають

20. Як Ви оцінюєте рівень співпраці між учнями у " МІДГАРД "?

- а) Дуже високий
- б) Помірний
- в) Низький

21. Чи маєте Ви можливість впливати на організацію шкільного життя (наприклад, через учнівську раду)?

- а) Так, маю можливість впливати
- б) Ні, не маю такої можливості

Блок 4: Підтримка та ресурси

22. Чи надає школа додаткову підтримку для дітей з окупованих територій?

- а) Так, завжди
- б) Так, іноді
- в) Ні, не надає

23. Чи є у школі психолог або консультант, до якого Ви можете звернутися за допомогою чи порадою?

- а) Так, завжди
- б) Так, іноді
- в) Ні, немає

24. Чи маєте Ви достатньо ресурсів та матеріальних умов для успішного навчання у " МІДГАРД"?

- а) Так, повністю
- б) Так, частково
- в) Ні, не маю достатньо ресурсів

25. Чи отримуєте Ви допомогу у навчанні зі шкільних предметів?

- а) Так, завжди
- б) Так, іноді
- в) Ні, не отримую

26. Чи є у Вас можливість звернутися за додатковою академічною підтримкою (репетиторство, консультації тощо)?

- а) Так, завжди
- б) Так, іноді
- в) Ні, немає такої можливості

27. Чи надає школа достатньо ресурсів (книги, комп'ютери, лабораторне обладнання тощо) для успішного навчання?

- а) Так, повністю
- б) Так, частково
- в) Ні, недостатньо ресурсів

28. Як Ви оцінюєте доступність шкільної бібліотеки та інформаційних ресурсів?

- а) Дуже доступні
- б) Трохи доступні
- в) Недоступні

29. Чи надає школа підтримку щодо кар'єрного консультування та вибору професії?

- а) Так, завжди
- б) Так, іноді
- в) Ні, не надає

30. Як Ви оцінюєте загальну підтримку та ресурси, які надає школа для дітей з окупованих територій?

- а) Дуже задоволений/задоволена
- б) Помірно задоволений/задоволена
- в) Не задоволений/задоволена

Дякую за Ваш час та участь у дослідженні!